

VIRÁGOS ZSOLT

ORSZÁGH LÁSZLÓ ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

(1907–1984)

KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS

Az itt közölt szöveg az **Európai Anglisztikai Társaság** (angolul **ESSE: European Society for the Study of English**) 1997. augusztusában, Debrecenben megrendezett összeurópai konferenciáján lezajlott több mint két órás kerekasztal-megbeszélésen és szakmai eszmecserén elhangzottakat tartalmazza. A kerekasztalt **VIRÁGOS ZSOLT**, az egykori Kossuth Lajos Tudományegyetem (ma Debreceni Egyetem) Angol–Amerikai Intézete Észak-amerikai Tanszékének professzora szervezte és hívta össze. Ő volt egyben a kerekasztal moderátora és a nyomtatott változat szerkesztője. A kerekasztal-megbeszélés angol nyelven folyt és ugyanezen a nyelven jelent meg a *Hungarian Journal of English and American Studies* 1998-as összevont számában. Az itt közölt magyar nyelvű változat Virágos Zsolt fordítása.

Az 1997-es kerekasztal meghívott résztvevői – nevük alfabetikus sorrendjében felsorolva – a következők voltak:

CSAPÓ JÓZSEF: nyelvészeti doktorátussal (PhD) rendelkező adjunktus, a kerekasztal idején a debreceni Angol Tanárképző Központ igazgatója. Országgh professzor egykori diákja, majd kollégája.

EGRI PÉTER: irodalomtudós, egyetemi tanár a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Angol Tanszékének professzora. Országgh László 1969-es nyugdíjbavonulása után négy éven át vezette a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Angol Tanszékét.

KONTRA MIKLÓS: nyelvészdoktorátussal (PhD) rendelkezik, a szegedi József Attila Tudományegyetemen (ma: a Szegedi Tudományegyetemen) az Angol Nyelvtanárképzési és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék vezetője. Igazgatója a budapesti MTA Szociolingvisztikai és Nyelvtudományi Intézetének. Számára Országgh László tanár volt és mentor. Sokat tett azért, hogy számos közleményével ébren tartsa Országgh hagyatékát és emlékét.

MAGAY TAMÁS: a budapesti Károli Gáspár Református Egyetem Anglisztikai és Amerikanisztikai Tanszékének professzora, aki a lexikográfia területén Országgh László örökébe lépett, amikor az Akadémiai Kiadó által megjelentetett híres kétnyelvű szótárak szerkesztői munkatársa lett. Ő az Országgh László-díj egyik első kitüntetettje.

PÁLFFY ISTVÁN: irodalomtudós és anglista, jelenleg a Miskolci Egyetem Angol Tanszékének professzora és tanszékvezetője; korábban több mint egy évtizeden át a debreceni Angol Tanszék vezetője, Országgh László egykori diákja és munkatársa volt.

RUTTKAY G. KÁLMÁN: irodalomtudós, aki néhány éve vonult vissza mint a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Angol Tanszékének oktatója. Országgh tanítványa volt az Eötvös Kollégiumban, majd az elkövetkező évek során számos közös szakmai programban vettek részt.

VADON LEHEL: amerikanista, az egri Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Amerikanisztika Tanszékének vezetője. Sokat tett Országgh szakmai-tudományos hagyatékának ápolásáért. Megjelentette többek között Országgh László munkásságának bibliográfiáját, tanulmányokat tartalmazó 400 oldalas kötetet adott ki *Emlékkönyv Országgh László tiszteletére* (1993) címmel.¹

* * *

¹ A kerekasztal óta eltelt évtized során a megbeszélésen megjelent kollégák életében örvendetes és szomorú változások egyaránt bekövetkeztek. Csapó József nyugdíjba vonult, Kontra Miklós MTA-doktora címet szerzett, Vadon Lehelt egyetemi tanárrá nevezték ki. Elvesztettük Egri Péter és Pálffy István professzor urakat. Elhunyt kollégáink emlékét kegyelettel megőriztük.

VIRÁGOS: A konferencia nyomtatott programjából mindenki tudhatja, hogy ennek a most kezdődő eszmecsere a címe „Ország László élete és munkássága”. A két órnyi időtartamra tervezett szakmai tanácskozás műfaja *kerekasztal*, mely szó itt és most egyszerűen csak azt fogja jelenteni, hogy konferencián valamilyen témát megbeszélő-megvitató csoport. De javaslok egy apró változtatást abban, ahogy egy kerekasztal hagyományos menete zajlik. Szeretnénk elkerülni a hosszadalmas egyéni prezentációkat. Ezért azt kérem, hogy ez a beszélgetés, amennyire lehetséges, kérdés-válasz formátum szerint haladjon: folyamatos párbeszédet szeretnénk kialakítani, nem pedig monológok sorozatát.

Fogadást mernék ajánlani, hogy aligha létezik akár egyetlen olyan hazai konferencia-részvevő, aki ne tudná, hogy ki is volt Ország László: tehát az a személy, aki miatt most egybegyűltünk, hogy életét és szakmai-tudományos életművét itt hamarosan megvitassuk. Azoknak, akik más országokból érkeztek, de részt vettek a két órával ezelőtt lezajlott megnyitó ünnepségen, a név ugyancsak ismerősen fog csengeni. A hivatalos megnyitón jelentették be ugyanis az újonnan alapított Ország László-díj tényét, és ott történt meg az első díjátadás is. Büszkén jelenthetem, hogy az Ország-díj két első kitüntetettje – Egri Péter és Magay Tamás professzor urak – szintén itt vannak most velünk, mint a kerekasztal meghívott résztvevői.

A konferencia szervezői hálával tartoznak az Európai Anglisztikai Társaság Akadémiai Programtanácsának és a Társaság vezetőségének, amiért lehetővé tették számunkra, hogy beiktathassuk az összeurópai társaság meglehetősen zsúfolt programjába ezt a megemlékező eszmecsere-t. Mindannyian tudják, hogy mit jelent a társaság angol nevének (ESSE) két utolsó betűje: „the Study of English”, tehát az angol nyelv és kultúra, az angol nyelvű kultúrák, az anglisztika és néhány más angol nyelvű tudományterület tanulmányozása. Azt hiszem, hasznos, – mint ahogy a jövőben is hasznos lenne – külön figyelmet szentelni ezeken a két évente megrendezett konferenciákon azoknak a kiemelkedő európai tudósoknak, akik a „Study of English” területén jelentőset alkottak. A Study of English mezején Ország professzor széles rendet vágott és tág perspektívát nyitott: szokatlanul széles területen volt képes új tudást generálni. Szakterületén kevés európai tudós tudott többet felmutatni – ráadásul jórészt segítség nélkül és politikailag kedvezőtlen klímában – mint az az ember, aki jelen kerekasztal-megbeszélésünk tárgya.

Az Ország László iránt 1997-ben megnyilvánuló, fokozott érdeklődés egyik oka az, hogy ez az év úgynevezett „Ország-évforduló”: ha

még élne, Ország László éppen 90 éves lenne. A másik ok amannál sokkal nyomósabb: Ország professzor sok nyomot hagyott a szakmában, a közbeszédben, a tudományos közéletben, a tudósok és az angoltanárok emlékezetében és tudatában az egész ország területén. Olyan örökséget hagyott hátra, mely egyszerre lenyűgöző és egyedi. Lenyűgöző hatalmasságában és mélységében; egyedi az összetevő elemek kapcsolódásában. A szakmában valószínűleg ő volt az utolsó „all-rounder”, aki az angol stúdiumokat szinte osztatlan és önmagában zárt terepneként szemlélte és művelte. Magyarázhatjuk mindezt részben kulturális és politikai szükségszerűséggel is, de ő maga is ismételt hangsúlyozta, hogy egyrészt szükség van ezen összetevők békés egymás mellett élésére, másrészt, hogy ezek a diszciplínák kölcsönösen ki kell, hogy egészítsék egymást. Elvetette azt a fajta szakmai-tudományos szétaprózottságot, melyben manapság oly gyakran elmarasztalhatók vagyunk. Mély meggyőződéssel vallotta többek között, hogy nem lehet sikeres nyelvtanár az, aki figyelmen kívül hagyja az irodalom és a kultúrtörténet ismeretét és tanulmányozását.

Egyedülálló, hogy valaki egy személyben Shakespeare-filológus, kultúrtörténész, vagy éppen még amerikanisztikai szakértő legyen. De Ország esetében az általa művelt diszciplínák szakmai horizontja még ennél is jóval tágabb volt. Így többek között nyelvész volt (elsősorban lexikográfus), nyelvtörténész, nélkülözhetetlen és nemzetközileg elismert – mind egy- és kétnyelvű – szótárak írója és szerkesztője, az angol regény történetének szakembere, az amerikai irodalom történetének szakértője. Éppen ezért Ország teljesítményének lajstroma tiszteletet parancsoló és szinte kimeríthetetlen. Minden jelenlevő kapott egy példányt Ország László munkáinak újonnan kiadott, 54 oldalas bibliográfiájából. Bár ez a több mint 200 önálló tételt tartalmazó összesítés képet ad a kiadott munkákról, Ország örökségének tetemes hányada túlmutat a releváns adatok nyomtatott állományán. Felbecsülhetetlen az a szakmai és emberi kisugárzás, melyet ő tanárként, az anglisztikai stúdiumok általános támogatójaként, vagy éppen annak a sok tucatnyi szakembernek a mentoraként kifejtett, akik mindezt mindmáig a hazai iskolarendszer tanáraiként, avagy szerte az országban az anglisztika és az amerikanisztika aktív művelőiként megőrizhették. Sokszínű tevékenységének érzékeltetésére megjegyzem, hogy életútja során kétszer is a semmiből építette fel a debreceni angol tanszéket. 1946-ban a háborús dűlásokban megsemmisült tanszéket örökölt, majd 1957-ben ismét a nulláról építkezett, amikor évekig tartó kényszerszünet után – az illetékes minisztérium 1949-es fél-

resikerült politikai döntése hét éven át szüneteltette a nyugati nyelvi egyetemi programokat – újra indulhatott az angol szakos képzés. És még mindig politikailag kedvezőtlen körülmények között, 1963-ban útrabocsátotta, életben tartotta, és tíz éven keresztül szerkesztette a mai *HJEAS* elődjét, az évenként megjelenő *Hungarian Studies in English*-t, a debreceni angol tanszék szakfolyóiratát, mely az egykori Kossuth Lajos Tudományegyetem egyik szellemi exportja lett. Hídépítő szerepének fontosságát méltó formában ismerte el a brit kormány, amikor 1979-ben Ország Lászlót a Brit Birodalom Parancsnoka címmel tüntette ki. Ő volt az egyetlen magyarországi tudós, aki ezt a kitüntető címet valaha is elnyerte.

Ez a kerekasztal-megbeszélés egyike az idei Ország László-évforduló fontos programjainak. Magát az évfordulót több más esemény és kezdeményezés is jegyzi. Ezek között kiemelten megemlítendő az elsőként a debreceni egyetem Angol–Amerikai Intézetének Észak-amerikai Tanszékére telepített, Ország Lászlóról elnevezett amerikanisztikai vendégtanári poszt (*the Ország Chair in American Studies*), melyet közösen hozott létre – és biztosította anyagi fedezetét – a Magyar–Amerikai Fulbright Bizottság és az Egyesült Államok Információs Szolgálat (United States Information Service). Továbbá: mint emlékezhetnek, ma került hivatalos bejelentésre, hogy a Magyar Anglisztikai Társaság és a Kossuth Lajos Tudományegyetem közösen *Ország László-díjat* hozott létre, melyet évente két olyan kiemelkedő magyar vagy nemzetközi tudósra és/vagy tanárra adományoznak, akiket szakmai-tudományos elismertség övez egy vagy több olyan területen, melyekben Ország László is kitűnt. Az évforduló ugyancsak méltó figyelmet kap a médiákban, a televízióban és a napilapokban. A debreceni egyetem által felmutatott egyéb gesztusok és események közül csupán kettőre hívom még fel a figyelmet: az egyetemi könyvtár külön *Ország László Gyűjteményére*, valamint az *Ország-kiállításra*, mely utóbbi jelenleg az Angol–Amerikai Intézet folyosóján tekinthető meg. A kiállítás többek között válogatást mutat be abból a több mint húsz önálló kötetből (könyvek, monográfiák, tankönyvek, szótárak), melyeket Ország szerzőként, társszerzőként, vagy szerkesztőként létrehozott. A kiállított anyag részeként ugyancsak megtekinthetők itt nekrológok, fényképek, kézzel írott levelek és néhány személyes tárgy. Köszönettel tartozom Dankó Krisztina nevű, amerikanisztikai doktori programban részt vevő diákunknak, aki a kiállítást létrehozta.

A kerekasztal tagjai hivatalosan meghívott résztvevők, akiket annak alapján választottunk ki, hogy minél jobban megfeleljenek azoknak a konkrét témáknak, melyeket megvitatásra kiválasztottam. Ezek a témák úgy vannak elrendezve, hogy azok a következő két fő terület valamelyikét érintsék: [1] Ország László, mint ember, tanár, munkatárs, vezető, szervező, alapító és mentor; valamint [2] Ország László szakmai-tudományos teljesítménye és az ezzel rokonítható területek és egyéb szakmai vonatkozások. Ily módon a tematikus egységek tartalmazni fognak majd személyes visszaemlékezéseket az emberről és a tanárról, értékeléseket nyelvtudori és nyelvtanári örökségéről, a lexikográfiában, az anglisztikában, az amerikanisztikában elért teljesítményéről, valamint kultúrtörténészként betöltött szerepéről. Az idő rövideje miatt csupán egyfajta mozaikot tudunk felrajzolni. Ennek ellenére remélem, hogy beszélgetésünk összességében hasznosan tájékoztat és sok új adatot hoz.

A hét személyen kívül, akiket a szakértői csoportba meghívtam, a meghívottak listája sokkal hosszabb is lehetett volna, beleértve ebbe például Ország László nagy-britanniai, Egyesült Államok-beli és a világ egyéb fertályain élő szakmai kapcsolatait. Azonban sajnos legtöbbjük (például a Londoni Egyetem *George Cushingja*, az ugyancsak angol *N. Horton Smith*, avagy *Edmund Wilson* az USA-ból) már nem lehet köztünk. Szomorúan állapítom meg, hogy ugyanezt kell mondanom Ország számos olyan magyar kortársáról mint *Mohay Béla*, *Berg Pál*, *Julow Viktor*, vagy éppen *Kéry László*. Betegség vagy a távolság akadályozza *Kretzoi Saroltát*, *Katona Annát*, *Peter Sherwoodot*, *Ivan Sanderst* és néhány más kollégát vagy partnert, hogy csatlakozhassanak ma hozzánk. Ugyancsak nem lehet abban az örömben részünk, hogy vendéglátói legyünk Ország László 84 éves nővérének, *Ország Katalinnak*, aki megleghangú és megható levélben kellett, hogy lemondja részvételét: betegsége miatt nem vállalhatta az utazást Sopronból Debrecenbe. Ugyanakkor nagy örömeinkre szolgál, hogy Ország Katalin unokája, *Medgyessy Zsófia* el tudta fogadni meghívásomat, hogy képviselje az Ország-családot. Örömmel üdvözljük körünkben a budapesti USIS kirendeltség képviselőjében *Beatrice Camp* kulturális ügyintézőt és *dr. Brückner Hubát*, a Magyar–Amerikai Fulbright Bizottság igazgatóját. Ugyancsak örömmel jelenthetem be, hogy az újonnan létrehívott Ország László Amerikanisztikai Professzori posztra megérkezett az első vendégtanár, *James E. Findlay*, a University of Rhode Island professzora. Mindannyiunk nevében üdvözljük Findlay professzort és feleségét a debreceni Kossuth-egyetemen.

A kerekasztal meghívott résztvevőiben közös vonás, hogy mind-egyikük tartós személyes ismeretséget ápolt Ország Lászlóval: akár mint annak egykori diákja vagy munkatársa, akár mint társszerző, esetleg talán mint barát. Mindannyunknak alkalma nyílt arra, hogy többször is közelről megfigyelhessük őt. Ezért először összpontosítsunk magára az emberre. Milyen ember is volt Ország László? Vajon milyen ösztönzések hajtották őt előre? Mi táplálta ambícióit? Avagy ambiciózus volt-e Ország László a szó hagyományos értelmében? Netán egy olyan emberről beszélünk, aki talányos volt és kifürkészhetetlen, mint azt egyik nekológia állítja?

Ország professzornak sokféle arculata volt. Egyrészt úgy áll előttünk mint a csalhatatlan tudós, a tények halmozója, a kulturális közvetítő, a művelt és pallérozott tudós, aki öt nyelv aktív ismeretével büszkélkedhetett és aki közvetlen szakmai-tudományos érdeklődésén túl is jobban ismerte a művészettörténetet mint ama szakma sok specialistája, és aki elképesztette amerikai vendéglátóit – mindezt amerikai vendéglátói mondták el nekem – botanikai jártasságával. Avagy felidézhetjük a finom és mély humorérzékkel megáldott embert, aki szenvtelenül közölt komikus hatásaival és váratlan szófordulataival imádta meglepni – gyakran meghökkenteni – hallgatóságát. És ott van még Ország a beszédpartner, akinek egyrészt minden kiejtett mondata nyomdakész volt, másrészt aki páratlan érdeklődéssel tudott figyelni arra, amit mondtak neki. Minden érdekelte; a dolgok és személyek iránti intellektuális és személyes kíváncsisága páratlan volt. Látszólag teljesen triviális dolgokra is rákérdezett: gasztronómiai, sportbeli részletekre; másrészt viszont biztos, hogy meg tudta mondani, hogy milyen bicskát vigyen az ember magával, ha külföldre megy. Vagy gondoljunk Ország Lászlóra mint levélíróra, aki valószínűleg emberek százaival állt levelezésben. Mindmáig rejtély, hogy miként talált időt arra, hogy legtöbb partnerének postafordultával válaszoljon. Ország még egy arculata a bölcs és bizalmas tanácsadót idézi; az apafigurát, a pártfogót, a jóakarót, a mentort. Személyisége – Ország László mint jelenség – valószínűleg sok emberre mély hatást gyakorolt, és biztosra vehetjük, hogy személyes példájával sok ember életét megváltoztatta.

Tapasztalathból tudom, hogy ha az emberek Ország Lászlóról tartanak eszmecserét, nagy a csábítás, hogy a beszélgetés iránya a hősteremtés felé forduljon. Amennyire csak lehet, megpróbáljuk ezt elkerülni. Azonban persze ez nem jelenti azt, hogy a személyes visszaemlékezésekből a szubjektív elemeket ki akarnánk gyomlálni. És persze azt sem

hallgathatjuk el, hogy Ország Lászlót mint embert nem mindenki kedvelte feltétlen odaadással. Volt, akiben ellenérzést keltett koronkénti autoritárius magatartása, mely mögött többen arisztokratikus modorosságot véltek felfedezni, bár tudom, hogy az arisztokratikus sallangok igen csak távol álltak tőle. Abban viszont legtöbben egyetértének, hogy Ország professzor esetében a *státus* és a *szerep* tökéletes harmóniában volt: professzor volt, aki úgy nézett ki, úgy beszélt és viselkedett, mint egy professzor. Ország professzornak *levegője* volt. És bár ő maga ki nem állhatta a kasztosodás irányába mutató osztálykülönbségeket, sokan úgy gondoltak rá mint egy született gentlemanra. Amikor a háború előtt az Eötvös-kollégiumban (hitelesebben: Collegiumban) tanított, a viszonylag fiatal embert „Ország úr”-nak hívták, mely megnevezés maradandónak bizonyult. *Ménesi út* című könyvében, mely az Eötvös Collegium-i élet regényes feldolgozása, a szerző Szász Imre a következő megjegyzést teszi: „azokat, akiket a filozofok nagyon respektáltak vagy szerettek, úrnak nevezték, Gyergyai urat, Ország urat például, aztán a régiek közül Horváth urat, Kodály urat [...]” Érdekes lehet ezen a ponton megjegyezni, hogy az Országban megbúvó gentleman Edmund Wilson figyelmét is felkeltette. Wilson több mint 900 oldalas, posztumusz kiadású, *The Sixties* (A hatvanas évek) című naplójában tizenhat Orzághra való utalás található. A két férfi Budapesten találkozott először, 1964-ben. Korábban már leveleztek, és Wilson használta Ország szótárait. Idézek abból a részből, melyben Wilson leírja első találkozásukat:

Ország felhívott és megegyeztünk, hogy együtt ebédelünk [...]. A Gellért előcsarnokában vártam rá és egyszer csak ott magaslott fölöttem egy baszk sapkás férfi, aki jólöltözött volt, az angolszász egyetemi divat szerint: világosbarna zakót és szürke nadrágot viselt. Finom vonásai voltak és nagy adag kellem volt benne. „Azt hiszem, Dr. Livingstonhoz van szerencsém” – szólt. Nem úgy nézett ki mint egy magyar, inkább mint egyike azoknak, akik a németajkú vagy holland országokban élnek [...]. Az angolt nem csupán jól beszélte, hanem eleganciával és azzal az elképesztő nyelvismerettel, mely annyira jellemzi a beszélt brit és amerikai angolságra alapozó szótárait – bár időnként meglehetősen nem helyénvalóan keveri a kettőt [...]. Éveken át az édesanyjával élt, amíg az nemrég el nem

hunyt. A [politikai] rendszer iránti álláspontját visszafogott és hüvös megvetés jellemzi, és engem meglepett [...] az a nyíltság, mellyel azt kifejezésre is juttatta. (340–341)

KONTRA: Az 1993-ban Ország László tiszteletére megjelent emlékkönyvben Kodolányi Gyula a következő címet adta a kötetben foglalt írásának: „Egy magyar gentleman – a Kádár korszakban”. Kevés kötőjel volt valaha is szemantikailag annyira terhelt mint az, amely ebben a cím-ben szerepel. Mindenkinek van valamilyen elképzelése arról, hogy mit is jelent a *gentleman*: valami olyasmit, ami nagyon angol, egy nagyon magas erkölcsi léptékű embert jelent, aki valószínűleg nagyon elegáns és nemes. Úgy tűnik, hogy a *magyar gentleman* egy kicsit már nehezebb a kulturális térképen elhelyezni, már csak azért is, mivel a gentleman olyan egyedülállóan angol jelenség. De a magyar gentleman a *Kádár korszakban* – a kommunista diktatúrában, melyet a nyugat-európaiak és az amerikaiak oly készségesen neveztek a keleti blokk legvidámabb barakkjának – nyilvánvalóan nem más mint *contradictio in adiecto*. Ennek ellenére úgy vélem, hogy Kodolányi címe pontosan célba talál, bár kevés olyan ember van, aki ismerte Országot és egyben azt is teljességgel megérti, hogy mit is jelent a „magyar gentleman a Kádár érában”. Végülis magyarok vagyunk, ami némileg megnehezíti annak megértését, hogy mi is a *gentleman*, a többi ember meg leginkább angol vagy amerikai, akiknek viszont annak megértése jelent nagy nehézséget, hogy mi is volt az a „Kádár korszak.”

Valószínű, hogy Ország maga inkább azonosult azzal, amit az *úriember* szó fogalmisága takar, mint a *gentlemané*; legalábbis erre a következtetésre juthatunk egy 1979-ben Peter Sherwoodnak szóló levelében leírtak alapján. Ebben a levélben Ország megköszöni Sherwoodnak azt az enyhén humoros, *How To Be a Gentleman* című könyvet, melyet az angol nyelvész küldött neki. Ezt írja:

Nagyszerű dolog, hogy nem kell Angliában élnem és nem kell skrupulózusan úgy viselkednem mint egy gentleman. Mennyivel egyszerűbb volt Magyarországon úriembernek lenni, amikor fiatal voltam! Csak három követelménynek kellett megfelelni: (1) egy úriember sohasem lepődik meg, (2) az úriember sohasem siet, (3) az úriember tűzön-vízen át is úriember marad. Néhány olyan ember, aki nem volt úriember, azt gondolta, hogy van egy negyedik

ismérv is: az úriember fizetés nélkül távozik (ezt sokan gyakorolták). (Sherwood 360)

VIRÁGOS: Menjünk vissza időben négy évtizedet, és vessünk egy pillantást Országra, mint emberre és mint tanárra, egy valaha volt diákja szemszögéből. 1957-ben Országot frissen kinevezték, azaz másodszor is frissen kinevezték a Kossuth Lajos Tudományegyetem Angol Tanszékének vezetői posztjába. Dr. Csapó, ön éppen akkor lett angol szakos hallgató, még hozzá meglehetősen rendkívüli körülmények között. Milyen volt a diákok első benyomása Orzágról? Jó lenne, ha arról is mondana néhány szót, hogy milyen volt diáknak lenni az „1956-os eseményeket” követő zaklatott években.

CSAPÓ: Ahhoz, hogy jobban megértsük Ország professzorhoz való hallgatói viszonyunkat, főleg a kezdetek kezdetén, el kell mondani néhány dolgot a történelmi háttérről. 1956-ban, a magyar forradalom évében lettem egyetemista, magyar és orosz szakon. Szakpárosításom közvetlen oka az volt, hogy Magyarországon 1949 és 1956 között minden felső szintű idegennyelv szakot szüneteltettek (kivéve az orosz). Amikor ezek a tanszékek (azaz az angol, a német, a francia és a klasszika-filológia) 1957 februárjában újra kezdték tevékenységüket, minden olyan diáknak, aki korábban az oroszot vette fel szaknak, abban a rendkívüli kedvezményben volt része, hogy az orosz helyett bármely más szakot felvehettek. Az újból éledő tanszékek így toboroztak maguknak hallgatókat, és ez magyarázza azt a körülményt, hogy szinte minden olyan diák, aki leadta az orosz szakot, a nulláról indulva kezdett el egy új nyelvet tanulni.

VIRÁGOS: Ez az egész úgy hangzik mint egy második „hőskor” a debreceni angol tanszék történetében.

CSAPÓ: Igen, úgy hangzik, mivel hogy *tényleg* hőskorról van szó. Ma már nem könnyű elképzelni azt a hegynek felfelé vezető menetet, helyesebben küzdelmet, melyet egyfelől az a néhány oktató vívott, akik három vagy négy fős oktatói stáb tagjai voltak, és akiknek nem volt egyetemi oktatói tapasztalatuk, másfelől pedig az a tucatnyi diák, legtöbbjük abszolút kezdő az angol nyelvben, és akik egy olyan tanterv szerint haladtak, mely már bevezetésekor is elavultnak számított.

Hogy a dolog még bonyolultabb legyen, Ország professzorral másodéves korunk vége előtt egyáltalán nem is találkoztunk. Ekkor következett ugyanis az első szóbeli szigorlati vizsgánk, mely felölelte az angol nyelv teljes leíró nyelvtanát és az angol irodalom történetét a 18. század

végéig (ha jól emlékszem). Ország professzorral tehát egyáltalán nem találkoztunk, és még azt sem sejtettük, hogy hogy is néz ki. Azonban az embert magát megelőzte a legenda. Az a hír járta róla, hogy fantasztikus hírnevű nagy tudós, és azt is hallottuk, hogy a szótáraiban előforduló lexikai egységek mindegyikét tudja, ami, mint később kiderült, többé-kevésbé igaz is volt. Aligha kell bizonygatnom, hogy egyáltalán nem reptünk a lelkesedéstől, ahogy közeledett a vizsga napja. Nem fogják kitalálni, hogy mi is történt azon a napon. Ország professzor megérkezett: magas volt és sudár, kinézetre méltóságteljes, egy jóvágású, korosabb úriember, akárcsak egy angol lord (legalábbis ahogy akkor elképzeltünk egy angol lordot), és óriási meglepetésünkre annyira elégedett volt ütött-kopott angolságunkkal és a szerénynél is gyengébb általános vizsgateljesítményünkkel, hogy mindnyájunkat megajándékozott egy-egy angol könyvvel, melyek mindegyikét név szerint nekünk dedikált és alá is írt, hogy ezzel emlékeztessen bennünket a nagy megpróbáltatásra, angol tanulmányaink első nagy egyetemi vizsgájára. Mondanom sem kell, hogy (kétségtelenül tetemes) erőfeszítéseink ily nagylelkű elismerése hatalmas lendületet adott hallgatói pályafutásunk későbbi szakaszán.

VIRÁGOS: Ország László Szombathelyen született (és itt is lett eltemetve 1984-ben bekövetkezett halála után). Felnőtt életének legnagyobb részében budapesti lakos volt, és annak ellenére, hogy 16 éven át volt a Kossuth-egyetem Angol Tanszékének vezetője, egy rövid időszakától eltekintve sohasem telepedett le Debrecenben. Több mint másfél évtizeden át lejáró volt, azaz amíg a tanév tartott, minden héten ingázott Budapest és Debrecen között. Amíg a Magyarországon belüli helyi légi járatok meg nem szűntek, repülővel utazott, de összességében leggyakrabban vonattal tette meg oda-vissza a mintegy 230 kilométert. Vajon az ingázó Ország László egyben az a fajta utazó oktató volt, akit az angolban a „táskás professzor” (*suitcase professor*) kifejezéssel jelölnek?

CSAPÓ: Ország hetenként általában három napot töltött Debrecenben, és ezek a napok nagyon mozgalmasak voltak. Mindig sok elintéznivalója akadt: oktatási kötelezettségek, a tanszéki oktatók kutatómunkájának felügyelete, a tanszék fejlesztése, tankönyvek szerkesztése a hallgatóknak, gyűléseken való részvétel stb. Mi hallgatók kevéssé érzékeljük, hogy mennyire el van foglalva. Emlékszem, hogy néha, amikor megérkezett Debrecenbe, láttam azokat a hosszú tevékenységi listákat, melyeket (takaros kézírásával) kis papírlapokra lejegyzett magának.

De sohasem sietett. Még mikor előadást tartott, akkor is meglehetősen ráérős, nyugodt tempót diktált magának, miközben igen sűrűn váltott

át magyar nyelvre, főleg amikor gyakori kitérőket tett, hogy rögtönzött kiselőadásokat tartson egyes idiómák, közmondások, szokások és hagyományok eredetéről, miközben kivételes tájékozottságát is bemutathatta a brit és az amerikai dolgokkal kapcsolatban. A szemináriumain hasonló módon a „keveset, de alaposan” álláspont híve volt: Shakespeare-szemináriumán mindössze két színdarab – jegyzetekkel ellátott – szövegét tanulmányoztuk: az első részben a *Hamletet* olvastuk, a másodikban a *Szentiván éji álmot* volt kiróva. A diákok akkor fejezték be sikeresen a szemináriumot, ha még egy kötelező esszét is beadtak egy (nagyon jól kiválasztott) témáról.

Mi egyébre emlékezhetnék csaknem negyven esztendő távlatából? Nagyon élénken emlékszem azokra az ebéd utáni órákra, amikor Ország szeretett egy-két órát szunyókálni a szobájában levő pamlagon. Mi diákok tudtunk erről, és sohasem zavartuk meg a nyugalomát. De ezt követően diákjai rendelkezésére állt, akik, miután legyűrték kezdeti féltékenységüket, szabadon fordultak hozzá tanulmányi és egyéb problémáikkal. Csak a saját élményeimről szólhatok. Emlékszem, hogy órákat töltöttem a társaságában, miközben leginkább ő beszélt, de mindig készségesen figyelt az én mondandómra is. Művésze volt a beszélgetésnek, és nagyon nagy megtiszteltetésnek éreztük, hogy professzorunk nagylelkűen oly sok időt hajlandó ránk szánni, és az ösztönző szellemi élmény, mely velejárója volt ezeknek a találkozásoknak, sok önbizalmat adott nekem az elvégzendő munkák vonatkozásában és iránytűt adott a jövőre nézve is. Amennyire meg tudom ítélni, ezek a velünk folytatott beszélgetések egyben neki is alkalmat adtak arra, hogy informálisan tájékozódjon a diákéletéről, tanítványai gondjairól és bajairól, valamint a Bölcsészkar általános légköréről. Összefoglalva: Ország professzor mindig naprakészen tájékozott volt azoknak az életéről, akikkel együtt dolgozott.

Nos, mit is válaszolhatnék a kérdésre: Ország valójában „suitcase professor” lett volna? Ezt a kifejezést melleleg ritkán használják pozitív értelemben. Sőt mi több, az ingázó „látogatókhoz” ezen az egyetemen általában gyanakvással viszonyulnak, mivel néhányuk megtart két-három előadást, aztán megint eltűnik még egy hétre. Ország ebben az értelemben nem volt „bőröndös professzor”, hiszen teljes irányítása alatt tartotta a tanszéket, ráadásul sikerült kiválogatnia és kinevelnie néhány olyan tudóst a kiváló új nemzedékből, akik megfelelték azoknak a magas elvárásoknak, melyeket Ország állított. Ország Debrecenben mindig teljes státusú professzor volt (Budapesten nem), és a debreceni angol tanszék mindig is az anglistika és az amerikanisztika fellegvára volt. A Debre-

cen és Budapest közötti régtől szunnyadó versengés még mindig nem múlt el, dacára annak, hogy a budapesti tanszék története megszakítatlan, egész azóta, hogy az ottani Angol Intézet a 19. század végén létrejött.

VIRÁGOS: Mint angol szakos hallgató, én négy évvel lejjebb jártam, és emlékszem, hogy mielőtt Csapó Úr megkapta a diplomáját a Kosuth Egyetemen, egy teljes évre szóló tanulmányi ösztöndíjat kapott Nagy-Britanniába. Akkoriban, az 1960-as évek elején ez igen nagy dolognak számított, és emlékszem, hogy Ország professzor egy vagy két alkalommal – épülésünkre – felolvasott nekünk első- és másodéves diákoknak azokból a levelekből, melyeket Ön Leedsből küldött neki. Ország kutatómunkára ösztönözte Önt, és később munkatársak lettek az Angol Tanszéken. Tudná röviden értékelni Orzághot mint posztgraduális kutatási program témavezetőjét?

CSAPÓ: Szóbeli konzultációink négyszemközti megbeszélések voltak. Viszont dacára annak, hogy minden héten találkoztunk, Orzágh a témavezetés nagy részét levelezés formájában végezte. Még mindig őrök tőle rengeteg, főleg magyar nyelven írott, de angol kifejezésekkel megspékelt levelet. Ezek a levelek bőven tartalmaztak hasznos adatokat és a segítő javaslatokat. Orzágh mindig naprakész volt a szakirodalmi adatok terén, és sohasem mulasztotta el, hogy ne tegyen rövid, de találó kritikai megjegyzéseket a tanulmányok szerzőire vonatkozóan is. De mindenek előtt mindig készségesen nyújtott hasznos tájékoztatást és tanácsot, vonatkozhattak bár ezek szakmai-tudományos tevékenységeimre vagy személyes életemre, ugyanis mindkettőről tájékozott volt. Amellett, hogy élénken érdeklődött tanítványai és kollégái kutatómunkája iránt, rendkívül segítőkész volt abban az értelemben is, hogy publikálási lehetőségeket találjon dolgozataik számára az országos terjesztésű szakfolyóiratokban egy olyan időszakban, amikor a közlési lehetőségek (főleg ami a nyelvészeti tárgyú munkákat illeti) beszűkültek. Mellesleg, azt hiszem, hogy az angolság terén sokkal többet tanultam ezekből a levelekből, mint bármely más forrásból: a levelek szövegét tarkító angol kifejezések mindig idiomatikusak és a beszélt nyelvre jellemzőek voltak. Egyben pazarul illettek a levélíró gondolkozásához és stílusához.

VIRÁGOS: Rejtély, hogy miként talált Orzágh annyi időt és energiát, hogy ilyen beható érdeklődéssel forduljon azok felé, akiket tanított és akikkel együtt dolgozott. A dolgok és személyek iránti lankadatlan kíváncsisága valóban köztudott. Így például minden egyes hallgatójáról tudta, hogy ki hová való, és úgy tudott őszinte érdeklődést mutatni a tel-

jes ember iránt, beleértve a privát személyiséget is, hogy mindig belül maradt a tapintatosság határain.

CSAPÓ: Még mindig őröm azokat a leveleket, melyekben köszöntését küldte gyermekeink születése alkalmából, miközben az egyikben például még azt is megjegyzi, hogy a kiválasztott keresztnevek jól passzolnak a családnévhez. De ugyanebben a levélben találtam rá erre a Francis Baconból való idézetre: „Az, kinek Felesége nagyon és Gyermekei, a Jövendő Zálogait kapta, mert hogy ők a Nagy Vállalkozások akadályai, akár Erényből, akár Bajból kifolyólag. A Gyermekek megédesítik [szüleik] fáradozásait, de méginkább megkeserítik a Balszerencsét” (22). Tudjuk, hogy Orzágh László sohasem nősült. Legtöbb kiválasztott munkatársa viszont házasságban élt. Nem hiszem, hogyha most élne és itt lenne velünk, csalódottnak érezné magát tanítványai, vagy tanítványai gyermekeinek életútja miatt.

Ugyancsak emlékszem többek között két említésre méltó eseményre. Az egyik akkor történt, amikor Orzágh professzor először angliai ösztöndíjra javasolt. Volt mindez az 1960-as évek elején. Utazásom napján meghívott ebédre egy eléggé jól ismert budapesti étterembe, ahol a *Szentiván éji álom* egy jelenetét ábrázoló freskó található. Azt akarta, hogy lássam a képet, mielőtt elutazom. Aztán a budapesti brit nagykövetség kultúrattaséjának társaságában kivitt a repülőtérre, és hasznos tartózkodást kívánt „a zöld és kellemes országban”. A másik epizód azt megelőzően történt, hogy fiatal végzősként archeológiai nyári egyetemre Olaszországba utaztam. Hasznos olasz kifejezések hosszú listáját kaptam tőle, melyet maga írt le írógépen, és egyben felhívta a figyelmemet mindazokra a fontos látnivalókra, melyek Nápoly környékén fellelhetők voltak. (Mi, tanítványai tudtuk, hogy művészettörténeti ismeretei, főleg az építészet terén, lenyűgözőek voltak).

Összefoglalva: Orzágh professzorról – anélkül, hogy személyiségét illetően túlzó megállapításokat kellene tenni – megállapíthatjuk, hogy kiemelkedő tudós volt, egyfajta polihisztor, igazi *all-round* személyiség. Tanárként sohasem volt szigorú vagy sokat követelő, annak ellenére, hogy egyszer emlékeztetett engem arra, hogy egy fiatal tanárnak csupán egyetlen hasznos fegyver van a kezében, az, hogy mindig szigorú. Megfogadtam a tanácsát és a diákjaim még 20 vagy 30 év múlva is nagyon hálásak azért a nagyon magas szintű képzésért, melyet a debreceni angol tanszéken kaptak, és sohasem érezték, hogy az elvárásaink lehetetlenül magasak lettek volna.

Gyakran mondogattuk, hogy Ország professzor mindent tudott mindenről, amit pedig az angol nyelvről és az angol nyelvi kultúrákról nem tudott, azt nem is volt érdemes tudni. Eredményes tanár volt, professzor volt a szó igazi értelmében, és bár sohasem használta a modern módszertan úgynevezett oktatási segédeszközeit, sokkal többet volt képes elérni, mint legjobb tanítványai valaha is elérhetnek. Mindig megpróbáltuk utánozni őt, és amit megtanultunk tőle, talán ebben foglalható össze: legjobb képességeid szerint végezd a munkádat, magad és a diákjaid számára állítsd magasra a mércét, és mindig maradj meg embernek. Amíg minderre képes vagy, boldog tudós és boldog ember leszel.

VIRÁGOS: Találó megfogalmazás! Professzorként Ország László olyan közeli kapcsolatban állt a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemmel, hogy hajlamosak vagyunk megfélemedezni egyebüktől kifejtett oktatási tevékenységeiről. Mielőtt elfoglalta volna debreceni posztját, több szemeszteren keresztül számos különböző kurzust oktatott a Budapesti Egyetem (azaz 1947-ig a Pázmány Péter Egyetemen), és ugyancsak tanított a budapesti egyetemen (melyet ekkora már Eötvös Loránd Tudományegyetemre kereszteltek) azt követően, hogy visszavonult a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemről. És persze ne feledjük, hogy 1937-től bentlakásos konzulens-oktatója volt *alma mater*ének, az Eötvös Collegiumnak. Egykori ottani tanítványainak (például Julow Viktor, Kéry László, Ruttkay Kálmán) személyes visszaemlékezései, valamint Szász Imre előbb említett tényirodalmi regényének vonatkozó passzusai szerint az Eötvös Collegium annyira kedvező szellemi klímát teremtett Orzághnak, hogy itteni oktatói tapasztalatai későbbi karrierjének alaphangját is megadták. Még mindig köztünk levő Eötvös Collegiumbeli tanítványainak egyike Ruttkay Kálmán. Megkérdezem Önt, volna-e szíves elmondani véleményét Orzágh konzultáló-tanulmányvezetői módszereiről és szemléletéről? Valóban félelmet keltő és szigorú tanár volt?

RUTTKAY: Orzágh szigorú tanár volt, de nem félelmet keltő. Társaságában már a felvételi vizsgának számító interjú során is kellemesen és biztonságban éreztem magamat. Ahogy visszatekintésben megítem a dolgot, elsődleges célja az volt, hogy próbára tegyen és kipuhatólja, mire vagyok képes, és milyen dolgok érdekelnek. Azt gyanítom, hogy még a későbbiek során is, amikor járni kezdtem konzulensi óráira, a feladatokat a képességeimhez és érdeklődési körömhöz szabta. A kronológia hidegen hagyta, és nem alakított ki merev tantervet azon célból, hogy „kimerítsen” egy bizonyos műfajt: a költők, regényírók, drámaírók és esszéisták azonos esélyt élveztek. Irányítása alatt az irodalmi barangolások nagyszere-

rű szellemi kalandnak számítottak, melyek egyszerre nyújtották a szabadság és a biztonság érzését. Minden összevéve Orzághot nyilván az a szándék vezérelte, hogy a képességeim szerinti legjobb munkára sarkalljon, mint ahogy az egy jó és nagyszerű tanártól el is várható. Gondot viselt arra, hogy a dolgozataimban bármit elismerjen, amiről azt gondolta, hogy elismerendő és dicsérendő, és nem a hiányosságokra és a hibákra figyelt, ami a rossz tanárok esetében gyakori. Nem mintha valaha is elhallgatta volna negatív kritikái megjegyzéseit! Amennyiben elmarasztalható voltam az anyagban előforduló hiba miatt, például téves adatok, vagy helytelen szövegértelmezés okán, nem volt kegyelem! De sohasem kéjelgett kárörvendően a hibák fölött; egyszerűen kijavította azokat, a tettes hasznára és épülésére. És ha nem értettünk egyet, ami néha előfordult, egy adott mű értéke vonatkozásában, úgy ismertette a saját véleményét mint egy lehetséges véleményt, és soha nem akarta azt rám erőszakolni, avagy kétségbe vonni a jogomat saját meglátásomhoz.

Dolgozataim, hogy enyhén fogalmazzak, nem mindig voltak hibátlan mesterművek, és néha Orzághnak nem mindig volt könnyű azokban valódi érdemet találni. Egyszer egy olyan esszét adtam be neki, amely bizonyára meglehetősen gyenge teljesítmény volt, de ahelyett, hogy lehúzta volna vagy számárságnak titulálta volna, enyhén ironikus, közvetett módon hozta tudomásomra alapjában negatív véleményét. Véleményét ezzel vezette be: „Mint ahogy rámutatott”, majd azzal folytatta, hogy felsorolta mindazt, amire valójában *nem* mutattam rá. Mondanom sem kell, hogy nem voltam éppen boldog, de nem volt okom és jogom, hogy megsértődjem, látván, hogy milyen civilizált módot választott annak közlésére, amit el kellett mondania.

VIRÁGOS: Az, amit most olyan érzékletesen leírt, számomra is úgy tűnik mint egy tipikusan Orzághot jellemző adalék. Ráadásul mindez az én nemzedékem – mi, akik az 1960-as évek első felében a Kossuth-egyetem angolszakos diákjai voltunk – számára is ismerősen hangzik. Orzághnak arra a képességére és szokására gondolok, hogy mondandóit rendkívül árnyaltan tudta közvetíteni, és ezzel kapcsolatban gondolok még hatékony, de nem mindig kíméletes iróniájára, a szenvtelenül, faarc-cal előadott humoros tartalmakra, a közvetett elmondás retorikai fogásaira.

RUTTKAY: Eszembe jut még egy olyan eset, amely úgy hiszem, legalábbis bizonyos mértékben példázhatja azt a szokását, hogy bizonyos dolgokat közvetve fejezett ki. Legelső dolgozatom tárgyául a *Szép új világ*-hoz kapcsolódó témát jelölt ki. Nagyjából ugyanabban az időben

tanulmányt írt Huxley-ről, mint utópistáról; később szemlét írt Huxley-nak a *Szürke eminenciás* című tanulmányáról és az *A Gioconda mosoly* című elbeszélés magyar fordításáról, ami azt mutatta, hogy élénken érdeklődött Huxley iránt, és nyilvánvalóan nem csupán az angol író műveiben fellelhető esztétikai értékek miatt. Éppen akkor, amikor a *Szép új világ*-ot választotta ki esszém tárgyául, Magyarország belépett a háborúba, hogy egy diktatórikus hatalom oldalán harcoljon, ami felvetette azt a veszélyt, hogy elveszíti a harcot egy másik diktatúra ellen. Azonban Országgh nem hívta fel a figyelmemet Huxley munkájának mindezzel kapcsolatos időszerű vonatkozásaira, nem tett célzást arra, hogy elvárta volna tőlem ezen üzenetek felfedezését. Mégis biztos vagyok benne, hogy mint egy olyan valaki, akiben nagyon érzékenyen tudatosultak azok a veszélyek, melyek általában a szabadságot vagy az emberiséget fenyegették, bárhogyan is végződjön a háború, erkölcsi kötelességének érezte, hogy idejében figyelmeztessen engem ezekre a veszélyekre, és gondolkodásra sarkalljon.

VIRÁGOS: Köszönjük, Ruttkay Úr, hogy mindezt megosztotta velünk. Térjünk most vissza röviden az ingázó professzor Kossuth-egyetemi éveire, és talán ejtsünk szót azokról a híres, vonaton megtett utazásokról Budapest és Debrecen között. Egri professzor úr, ön is évekig ingázott. Mielőtt 1969-ben Országgh nyugdíjba vonult és ön átvette tőle a debreceni angol tanszék vezetését, gyakran munkahelyi főnökével együtt utazott Debrecenbe és vissza. Mivel így rendszeresen volt alkalma, hogy Országghot közlőleg megfigyelhesse, talán meg tudná osztani velünk személyes élményeit ezekről az úgynevezett „epikus” utazásokról.

EGRI: Én nem nevezném ezeket „epikusnak”, de az biztos, hogy „drámaiak” voltak. Drámaiak látszólagos koreográfiájukban és a visszavisszatérő elemek okán is. Valójában két teljesen különböző útról beszélek: ezek egyik volt a Kimenő Utazás (Debrecenbe), a másik a Hazavezető Út (Budapestre). Visszatekintve úgy gondolok erre a két különböző utazásra mint egy ötfelvonásos színdarab két külön jelenetére, melyben a Hazavezető Út lenne az utolsó felvonás.

VIRÁGOS: És akkor mi lenne az első felvonás?

EGRI: Az első felvonás vagy jelenet időben majd négy évtizedet vezet vissza bennünket, és az Országgh-ciklusnak ezt a részét úgy nevezném, hogy „A szerkesztő a hivatalában”. Ez a jelenet valójában az Országgh professzorral való első találkozásomat eleveníti fel. Személyesen 1960-ban ismerkedtem meg vele, Budapesten, a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében, ahol Bárczi Géza professzorral együtt

A magyar nyelv értelmező szótára hatalmas sorozatának főszerkesztőjeként munkálkodott. Akkoriban történetesen éppen tanári állást kerestem. Országgh hivatala közel volt az én lakásomhoz, így hát az tűnt számára legalkalmasabbnak, hogy a bemutatkozó találkozásra a hivatalban kerüljön sor, annak eldöntésére, hogy szóba jöhetnek-e a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Angol Tanszéke (mely akkor a Germanisztikai Intézet része volt) tanársegédi állásának elnyerésére.

A Nyelvtudományi Intézetben természetesen mindenki magyarul beszélt, kivéve minket, kettőnket. Országgh professzor megkért, angolul, hogy beszéljek tanulmányaimról, írásaimról, közleményeimről, terveimről, így hát válaszómban én is angolul beszéltem. Nyilvánvaló volt, hogy a barátságos és joviális társalgás valójában vizsga volt, melynek tétje nem csupán tudományos teljesítményem és előadói jártasságom volt, hanem angolságom milyensége is.

Jóindulatúan és bátorítóan bólogatott, amikor James Joyce-ról írott kandidátusi értekezésemet részleteztem. „Nagyszerű! – mondta csillogó szemmel – „Így hát maga Joyce-szakértő! És a Joyce-ról szóló *magnum opusa* már kész is van. Kiváló! Akkor nyilvánvalóan tudatában van az angol nyelv bonyolultságának és szövevényességének! Első dolga a Tanszéken az lesz, hogy nyelvvórákat fog tartani levelező diákoknak a nyári egyetemen; később majd angolt fog tanítani nem angolszakos hallgatóknak, aztán nyelvtani gyakorlatot az Angol Tanszék elsőéves diákjainak, majd idővel még angol leíró nyelvtant és nyelvtörténetet is. Nyilván nincs sok értelme, hogy Joyce-ot tanítson. Hiszen őt már különben is jól ismeri!”

A tavaszi szél szélesre tárta az ablakot. Országgh rögtön odafordult egyik nyelvész kollégájához, aki az értelmező szótári programban dolgozott, és ellentmondást nem tűrően így szólt: „Kedves kollégám, ugye megtenné, hogy beteszi és rögzíti is azt a libegő ablakszárnyat?” „Uram Isten!” – mondtam magamban – „biztos, hogy tényleg akarom én azt a debreceni állást?”

De aztán akartam, és döntésemet soha nem bántam meg. Ahogy telt az idő, alkalmam nyílt arra, hogy még irodalmi kurzusokat is taníthassak – a *Beowulf*tól egészen Virginia Woolfig, sőt azon is túl, melyhez később még hozzájött az amerikai irodalom is. Szemeszterenként legalább három új tantárgyat kellett tanítanom. Mondhatom, ez volt ám az igazi tapasztalatszerzés!

VIRÁGOS: Igen, ez az egész történet a hamisítatlan Országhról szól. És milyen kiváló történet! Miről szól a második felvonás? Annak is van címe?

EGRI: A második felvonás telefonon folytatott beszélgetésekről szól. Ha ennek a résznek is címet kellene adni, ezt adnám: „A gentleman telefonál”. Mint éppen az előbb említettem, debreceni oktatómunkám első évei vaskos tapasztalatokat nyújtottak számomra. Ugyanezt mondhatom azokról a telefonbeszélgetésekről, melyeket rutinszerűen, mindig ugyanabban a napszakban folytattunk. Képzletben felelevenítem, hogy milyen beszélgetések is zajlottak le fontos dolgokról egy olyan telefonvonalon, melyet feltehetően lehallgattak:

ORSZÁGH LÁSZLÓ, *nagyon hangosan és jól érthetően.*

ORSZÁGH LÁSZLÓ beszél! Halló, Péter! Erős oldala magának a matematika?

EGRI PÉTER. Attól tartok, olyan átlagos. Talán még annál is gyengébb.

ORSZÁGH. Van gyakorlata a négy számtani alapműveletben?

EGRI. Hát, valamennyi.

ORSZÁGH. Járatos az osztásban?

EGRI. Valamelyest.

ORSZÁGH. Okozna gondot az osztási művelet magának, ha a tört számlálója kisebb mint a nevező?

EGRI. Hát, az attól függ.

ORSZÁGH. Elég erősnek érzi magát ahhoz, hogy elosszon egyet harminccal?

EGRI. Igenis.

ORSZÁGH. Megvan a helyes eredmény?

EGRI. Igenis.

ORSZÁGH. Észben tudja ezt tartani egy ideig?

EGRI. Igenis.

ORSZÁGH. Vissza tud emlékezni annak a viszonylag rövid utcának a nevére, melynek neve ez a szám, és amely közel van egy olyan térhez, melyet valaha egy Habsburg királynőről neveztek el, majd később átkeresztelték egy marxista filozófus nevére?

EGRI. Igenis.

ORSZÁGH. Fel tudja idézni ebben az utcában azt a középületet, mely nem magyar tulajdonban van?

EGRI. Azt hiszem, fel.

ORSZÁGH. Tudja a hivatalos nevét annak a magas rangú köztisztviselőnek, akinek abban az épületben kulturális dolgokhoz van köze? Ha tudja, ki ne mondja!

EGRI. Igen, tudom! Nem, nem mondom! Tetemes könyvtámogatás?

ORSZÁGH. Úgy van!

EGRI. Annak a személynek a debreceni látogatása hamarosan várható?

ORSZÁGH. Nem csupán látogatás, Péter. Hivatalos vizit! Még hozzá nagyon hamarosan!

Az angol–magyar szótár és a magyar–angol szótár megírásának, valamint a még hatalmasabb értelmező szótár szerkesztésének nyilván megvoltak a jótékony előnyei, amikor egy adott személyt kellett értelmezni, és egy olyan hivatalos látogatást kellett talányosan leírni, melynek bekövetkezte küszöbön állott.

VIRÁGOS: Ha a telefont lehallgatták, mint ahogy említette, hogy valószínűleg ez volt a helyzet, ennek a párbeszédnek a megfejtése igen csak megoldoztathatta a biztonságiakat. A közönségben biztosan vannak olyanok, akik számára a talányos beszélgetés nem minden vonatkozása érthető. Törjük hát fel a kódot! A matematikai számítás eredménye (1 per 30) a *Harmincad utcára* utal, ahol az épület, „mely nem magyar tulajdonban van”, nem más, mint a brit nagykövetség. Amit Országh Egri Péter tudomására hoz, valójában nem más mint az, hogy a budapesti Brit Nagykövetség kulturális attaséja Debrecenbe készül, és feltehetően könyvadományt juttat az ottani Angol Tanszéknek, mely adományt, remélem, a tanszék meg is kapott. És akkor most jutottunk el, ugye, a harmadik felvonáshoz.

EGRI: Igen, most. És ez fel fog eleveníteni egy vonatutazást, a Kimenő Utazás féleléből. Legyen ennek a jelenetnek a címe ez: „Az útitárs a vonaton”. Országh professzor, aki hajlamai alapján világjáró volt, foglalkozásából kifolyólag meg ingázó, hetente vonatozott Debrecenbe. Jómagam úgyszintén. Országhnak, aki elfoglalta a helyét arccal a mentiránynak, az ablaktól legtávolabb eső ülésen és legközelebb a nemdohányzó fülke ajtajához, bejártott programja volt az utazás tartamára. Budapesttől Szolnokig kulcsszavakat diktált a Debrecenben elvégzendő feladatokkal kapcsolatban. Annak írásos formában való megjelenítése, amit ő *O. L. munkatervének* nevezett, az én feladatom volt. Én lettem ugyanis ki-

nevezve a tanszék Adminisztrációs Dolgaiért Felelős Kisegítőnek, mely magába foglalta a titkárnő felügyeletét, ha az éppen a munkahelyén tartózkodott, illetve a titkárnő munkájának elvégzését, ha nem. Ugyancsak én voltam a könyvtáros és az évenként megjelenő tanszéki kiadvány, az *Angol Filológiai Tanulmányok* technikai szerkesztője. Cegléden a vonat megállt, de nem így Országgh professzor: Cegléd és Szolnok között folytatta munkatervének részletezését és konkretizálását. Végülis ez volt a Kimenő Utazás, és ő ilyenkor volt a legaktívabb.

Szolnok után egy oldalpillantást vetett az áradó Tiszára, miközben lesújtó megjegyzést tett a gátokról, melyek semmit sem gátolnak, aztán elkezdte olvasni a *The Times Literary Supplementet*, vagy valami más folyóiratot. Kisújszállás és Hajdúszoboszló között esetleg dolgozatokat javított. Ha a vonat megállt az állomások között és a nyílt pályán vesztegelt, ami akkoriban gyakran megesett, főleg télvíz idején, Országgh professzor vérnyomása észrevehetően felment. „Hűvös szél fúj” – szokta volt mondani – „Biztos megfázott a mozdony! Vagy a mozdonyvezető! Most meg majd mi fogunk megfázni!” Haragja csúcspontján a fülét a fejbőréhez lapította. A fülkagylóit mozgató izmok beidegzése tökéletesen működött, a fülek mintegy automatikusan mozogtak. „Késni fogunk” – mondta elkeseredetten – „többet, mint máskor”. Hajdúszoboszló után, mintegy húsz kilométerre Debrecentől, feszültsége általában oldódott. Tekintete töprengővé vált. „Tudod, Péter” – szokta volt mondani – „ha egyvégtébe összeadnám a Budapest és Debrecen közötti utazásaimat, többször is körbeutazhattam volna már az Egyenlítőt. Körbe-körbe.”

Aztán váratlanul hozzám fordult. „Ki írta *Az Egyenlítőn körül-t?*” „Mark Twain” – válaszoltam. – „Helyes, Péter, nagyon helyes.” – mondta. – „Most pedig vigyázat, mert ezen a vonaton a lépcsők, ellentétben az angol vonatokkal, igen veszélyesek: nagyon magasan vannak, meredek és keskenyek. Debrecenben majd úgy kell leugranunk a vonatról, mint a békáknak.” „Oh úttörők, ti úttörők!”²

VIRÁGOS: Most, hogy sikerült eljutni Debrecenbe, hadd találgaszak. A következő jelenet tárgya valamilyen Országgh Lászlóval kapcsolatos tanszéki tevékenység lesz Debrecenben. Így van?

² Utalás Walt Whitman „Pioneers! O Pioneers!” (1865) című költeményére, melyben az idézett szavak nem csak a címben fordulnak elő, hanem a 26 négy soros versszak refrénjeként is. A vers a Nyugatra törés pátoszát ünnepli, és azokat a pionirokat, akik az amerikai kontinenst megnyitották a civilizáció előtt. Tágabb értelemben (a vers második felének értelmezésében) az úttörők általában az emberi haladás segítői.

EGRI: Így. A negyedik felvonás címe ez lesz: „A professzor a tanszéken”. Abban a pillanatban, hogy talpunk alatt szilárd talajt éreztünk, Országgh ismét tele volt energiával. Tanszékén nemcsak rendkívüli tematikai változatosságú tárgyakat oktató tanár volt és szokatlanul tág diszciplináris területet átfogó tudós, valamint csodálatosan hatékony szervező, hanem éles elméjű kezdeményező és újító is. Ha azt észlelte, hogy az éppen forgalomban levő leíró nyelvtankönyvek nem feleltek meg az új követelményeknek, írt egy újat. Amennyiben azt tapasztalta, hogy a szemináriumi irodalmi szövegekhez a diákság nehezen jut hozzá, antológiákat állított össze. Ha úgy döntött, hogy a magyar diákoknak és olvasóknak nem állt rendelkezésére modern amerikai irodalomtörténet, produkált egy teljesen újat. Ha úgy érezte, hogy szükség van egy korszerű angol–magyar, magyar–angol szótárra, megszerkesztette azokat. Ha arra a következtetésre jutott, hogy az angolszakos diákság szókincse gyenge, a lexikális tesztelés új módszerét vezette be, melyet „szóbeszámoló” nevezett, és amelyet minden első- és másodéves hallgató számára kötelezővé tett. Ez azt jelentette, hogy a szigorlati kötelező listán szereplő tíz regény közül félévenként kiválasztott regény minden szavát meg kellett tanulni.

Ez bizony kemény menet volt. A hallgatóktól elvárták, hogy saját kézzel írott szöveget készítsenek, melyen azt is fel kellett tüntetni, hogy melyik lexikai egység az adott regény hányadik oldaláról való. Gyakran lehetett látni az egyetem folyosóin, a „kis erdőnek” nevezett parkban, vagy a Nagyerdő ösvényein le s föl járkáló diákokat, amint tanulták, magolták, átkozták és ismételték a szavakat. Rengeteg energiát fektettek az új szavak megtanulásába, de csak kevesen tudták megtanulni az összes lexikai egységet. Mit tehettek? Közismert, hogy a támadó fegyverek kifejlesztése védekező fegyverek előállítását vonja maga után. A diákok azokat a szavakat kezdték listába szedni, melyeket már ismertek. Ekkor viszont Országgh professzor, majd később a többi oktató is, magamat is beleértve, a szavakat a kijelölt könyvekből kezdték kérdezni.

Ez a módszer hatékonynak bizonyult, de néha úgy éreztem, hogy engedményeket kell tenni. Még mindig emlékszem egy bizonyos szerda délutánra Debrecenben, amikor az egyik kiváló hallgatónk újonnan elsajátított szókincsét ellenőriztem, kezemben a lány szöveglete, miközben a szavakat kérdeztem a lelkiismeretesen oldalszámozott lapokról. Egyszer csak hatalmas és súlyos árnyék esett ránk. Nem kellett megfordulnunk: ilyen árnyékot csak Országgh professzor tudott vetni. Egy darabig figyelmesen hallgatta, ahogy kérdeztem a szavakat a diák szövegletéből, de

aztán ujjával találmra rábökött a szöveg egy mondatára, és mély tónusú, fenyegető *pianoban* így szólt: „Jó. Most fordítsa le ezt a mondatot”. Mély csönd következett. A lány rettentően megijedt. Bár kiváló és szorgalmas diák volt, képtelen volt emlékezni minden szóra. A lefordítandó mondat egy hosszú és latin eredetű szóval kezdődött. Ugyancsak tudtam, hogy Ország professzornak kivételesen jó a memóriája, és ha a diák nem tudja lefordítani azt a szót, a következő vizsgáján megbukhat a professzornál, akinek minden szó egyforma volt, szótárának ismert építőköve. Az, hogy a csoport legjobb diákja elhasal, nem lett volna szerencsés. Valójában nagy kár lett volna. A rendszer visszafelé sült volna el. Ezért gyorsan kellett cselekednem. Amikor Ország professzor elvette ujját a könyvről, magam tettem az ujjamat a lapra, de úgy, hogy a hallgató merev ujját egy sorral lejjebb nyomtam, és így szóltam: „Kérem, fordítsa le ezt a mondatot, itt! Ne féljen! Biztos vagyok benne, hogy tudja ezt a szót. A kérdéses szó angolszász eredetű volt. Az eredendő bűn újrajátszása vagy megfordítása? Az eredeti gondolat fogatosítása és átértelmezése? Mindenesetre a hallgató sikeresen megoldotta a fordítást – és a későbbiekben megkettőzött gondossággal tanult meg minden szót és oldott meg minden házi feladatot. Sikeres angoltanár lett belőle, és szókincséről azt mondták, hogy szerfölött gazdag és idiomatikus.

VIRÁGOS: Gratulálok, hogy sikerült a „reménytelen küldetésből” sikeres mentőakciót csinálni. És most, ha jól számolom, a „Hazavezető Út” jelenete következik.

EGRI: Pontosan! Ennek az utolsó epizódnak az lesz a címe, hogy „Laci Bácsi hazafelé tart”. Csütörtöki napokon, körülbelül délután fél 5-kor csodálatos átalakulások mentek végbe a debreceni vasútállomáson. Ország professzorból észrevétlenül Laci Bácsi lett, és ahogy ott ült, arccal a mentirány felé, az ablaktól legtávolabb eső ülésen és legközelebb a nemdohányzó fülke ajtajához, már nem adott utasításokat, hanem kényelmesen nekitámasztotta hátát az ülésnek és történeteket mesélt. A hazafelé úton mindig megkönnyebbültnek érezte magát. Illő, hogy Orzághra való visszaemlékezéseimet azzal zárjam, hogy felidézzem az ő saját magára való visszaemlékezéseit.

„Tudod, Péter” – szokta volt mondani – „kitűnő dolog, ha az ember olyan szókincsset birtokolhat, mely Shakespeare teljes darabjainak szókincsét is magába foglalja. Annak idején, az Eötvös-kollégiumban, Szenczi professzor úr adott nekem ilyen feladatokat. Azonban legjobb, ha az ember óvatos, amikor pallérozatlan emberekkel van dolga. Amikor először jártam az Egyesült Államokban és a bárpulnál kértem egy italt,

mondván: „olybá vélem, megszomjúhozám egy kis nedűre”, nem kaptam semmit. Semmit az égvilágon!” A csaposnak Shakespeare-ügyekben egyszerűen nem volt semmi tapasztalata!

A későbbiekben – hála Orzághnak – a késő tizenhatodik századi dráma nyelvét jól kiegészítette a modern nyelvhasználat. Amikor a modern, beszélt nyelvi idiómák terén az ember elbizonytalanodott, csak fel kellett ütni azt, amit legtöbbször úgy neveztek, hogy „a nagy Orzágh”. Ez volt az egyik legprofibb kétnyelvű szótár akkor Magyarországon. De azt, hogy szótárait Magyarország határain túl is széles körben használták, jól példázza Orzágh egy másik anekdotája.

Amikor Orzágh egyszer New Yorkban tartózkodott, szükségszerűen elzarándokolt a Paprikás Weiss boltjába is, ahol nem csak magyar paprikát lehetett kapni, hanem mindenféle magyar árut, beleértve az angol-magyar és a magyar-angol szótárakat is. Orzágh megütözve fedezte fel a kirakatban egyik szótárának kalózkidását. Bement a boltba, odament az eladóhoz, és kérte a szótárt.

„Tessék, uram!” – szólt az eladó szolgálatkészen – „készpénz lesz, vagy csekk?”

„Mennyibe kerül?” – kérdezte Orzágh.

„Tizenöt dollár, uram” – válaszolt rögtön az eladó.

„Az túl sok! – replikázott Orzágh – „kérem, adja olcsóbban.”

„Sajnos, nem adhatom” – jött az eladó válasza.

„Hát akkor ki adhatja? – kérdezte Orzágh.

„Csak Weiss úr” – felelte az eladó – „ő a főnök”.

„Hol van Weiss úr? – erősködött Orzágh.

„Mindjárt jön” – válaszolta az eladó és már próbált is kihátrálni a csapdából. Weiss úr meg is érkezett, kezeit dörzsölve, és a párbeszéd megismétlődött. Weiss úr nagyon sajnálta a dolgot, de nem adhatott és nem is akart engedelményt adni. Fix árával dolgozott.

Ebben a drámai pillanatban Orzágh elővette az útlevelét. „Nézzé Weiss úr” – szólalt meg a jellegzetesen feszült *piano* hangfekvésben – „én vagyok Orzágh László. Ez a szótár az én munkám. Ez egy lopott kiadás. Nem akarok az ügy miatt kellemetlenségeket okozni. Lehet, hogy nem maga a hibás. De én szeretem, ha minden munkámból van egy példányom. Tehát kaphatok egy példányt, kérem?”

„Ország professzor!” – kiáltott fel Weiss ragyogó tekintettel –
„maga aztán tényleg egy rendkívüli ember! Maga a magyarok Megmentője! Itt a szótár! Vigye! A magáé! Tíz dollár!”

Ország László szigorú gentleman volt, de Laci Bácsinak valódi humorérzéke volt. Több szempontból is különleges ember volt. Hihetünk Weiss úrnak!

VIRÁGOS: Megköszönjük Egri professzor úrnak, hogy ilyen különleges csemegékkal egészítette ki az Ország-legendát. Biztos vagyok benne, hogy Ország Lászlóról mint emberről és tanárról még ennél is sokkal több jelenetet és epizódot tudnánk feleleveníteni. Most mégis azt kell javasolnom, hogy kapcsoljunk át néhány más olyan területre, melyeken Ország neve egy tágabb szakmai és általános közönség számára lett ismertté. Például ebben a hazában egyetlen angolszakos diák sem tud meglenni Ország kétnyelvű szótárai nélkül, melyek az Akadémiai Kiadó sikerkönyvei lettek. De ünnepeltünk ugyancsak aktívan hozzájárult a lexikográfia elméletéhez, ami nevét nemzetközileg is ismertté tette; angol nyelvkönyvek és angol nyelvtanok szerzője és társszerzője volt stb. Így hát beszéljünk most Ország Lászlóról a nyelvészről, a lexikográfusról, a nyelvtudorról és a nyelvtanáról. Megkérem előbb Magay Tamást, hogy méltassa röviden Ország lexikográfiai munkásságát. Mik voltak az érdemei és újszerű vonásai Ország híres szótárainak? Mivel Ön mintegy négy évtizeden át munkatársa volt Orzágnak, talán néhány színpalak mögötti értesülést is meg tud velünk osztani Ország nagyralátó szótárírási projektjeiről.

MAGAY: Ország lexikográfiai tevékenységének kezdetei visszavezetnek azokhoz az évekhez, amikor középiskolai angoltanár volt, tehát az 1932 és 1942 közé eső évekhez, amikor egyre nagyobb elégedetlenséggel kezdett viszonyulni az akkor forgalomban levő szótárakhoz. Mindig elfogta a düh, ha azt látta, hogy diákjai a Bíró–Willert használják, ami egy könnyen kezelhető, de rendkívül megbízhatatlan szótár volt. Yolland szótára jó volt, de drága és elavult (mivelhogy 1908-ban adták ki és az 1890-es évek nyelvhasználatát tükrözte).

Középiskolai angol nyelvkönyvek írása közben – 1939 és 1944 között öt könyv munkálataiban volt érdekelt – sajátította el először a szótárkészítés alapjait, amikor tanóráihoz szólistákat állított össze. Hangsúlyozandó, hogy Ország már 1939-ben, angol nyelvkönyv-sorozatának első kötetében is az IPA, a Nemzetközi Fonetikai Társaság jelölési rendszerét használta, mellyel véget vetett a különböző egyéni átírásoknak, melyek

véletlenszerűnek és nagyon következtelennek bizonyultak. Az egynyelvű és kétnyelvű szótárakban az IPA-átírási szisztéma viszonylag későn került alkalmazásra. Így módon Ország nemzetközileg is az elsők között volt, amikor tankönyveiben és szótáraiban bevezette az IPA-rendszert.

Orzághot 1943-ban tanársegédnek nevezték ki a Pázmány Péter Egyetem Angol Szemináriumába. 1944-ben katonai behívót kapott, de szerencsére egy meglehetősen nyugalmas posztra osztották be, ami ma nagyjából megfelelne a hadtápszolgálatnak. Erre az időre esett az is, hogy jó barátjával, Berg Pállal, aki akkoriban az egyik legkiválóbb anglista volt, Ország tervet készített szótár megírására. 1944-ben, amikor nyilvánvalóvá lett számára, hogy Magyarország elvesztette a háborút és abban a reményben, hogy Magyarország inkább angolszász mint szovjet megszállás alá kerül, azon kívül, hogy tervet készített egy angol–magyar és egy magyar–angol szótár elkészítésére, ugyancsak programot dolgozott ki a következő kiadványokra: egy Anglia-enciklopédia, melynek címe *Az oroszán és az egyszarvú* lenne; egy magyarországi nézőpontból megírandó Nagy-Britannia történet; egy „King's English” angol nyelvkönyv magyaroknak; és egy angol irodalomtörténet (körülbelül 250 oldal). Berg Pál rendkívüli lelkesedéssel viszonyult a tervezetekhez, különösen az enciklopédia gondolatához, mivel ebben az időben ő maga is egy monográfián dolgozott, mely később *Angol hatások tizenhetedik századi irodalmunkban* címmel jelent meg. Ami Ország szótárírási projektjéi illeti, Berg azt javasolta, hogy az minél több olyan szót is használjon, mely a háború alatt vált kurrensé. Bergnek ez a javaslata teljes mértékben megvalósult, mégpedig saját egynyelvű *A Dictionary of New English* [Az új angolság szótára] című kötetében, melyet halála után adtak ki Londonban, 1953-ban.

VIRÁGOS: Miért a *posztumusz* kiadás?

MAGAY: 1951-ben Berg Pál véget vetett saját életének, rendkívül ominózus körülmények között. A megdöbbentő tragédia részleteit még ma is homály fedi. Egy dolog biztos: az okok politikaiak voltak, az ÁVO, a KGB magyar megfelelője, részese volt az eseményeknek, és Berg mártírhálalt halt.

VIRÁGOS: Ugye, jól emlékszem, hogy Berg társszerzője volt a négy angol tankönyv egyikének, melyeket Ország 1939-ben és az azt követő években jelentetett meg?

MAGAY: A sorozat valójában öt könyvet ölelt fel, és Berg ezekből kettőben volt érdekelt. És összesen öt társszerzőről beszélünk: Ország és Berg mellett a másik három társszerző Szenczi Miklós, Fest Sándor, és

Kónya Sándor volt. Országh visszaemlékezései szerint azok, akik az egyes kötetekben a tényleges munkát végezték, a következők voltak: az első és második kötet (1939, 1940) teljes mértékben Országh munkája. A harmadik kötetet Országh fele-fele arányban Berggel társszerzőségben írta, bár ez ellentmond az 1993-ban megjelent bibliográfiának (ld. Vadon: *Emlékkönyv* 58, 59, 70), ahol nincs arról említés, hogy Berg társszerző lett volna. A negyedik kötetet – Országh szerint – 90 százalékban Berg írta, míg az ötödik kötet szerzői Országh és Kónya Sándor.³

VIRÁGOS: Igaz-e az a kósza hír, hogy Országh első lexikográfiai terméke inkább a német nyelvhez kapcsolódik, nem pedig az angolhoz?

MAGAY: Igen, tágabb értelemben. 1944 decemberében, amikor katonaként Nagyszombaton állomásozott és a magyar katonákat németre tanította, készített egy 20 oldalas német–magyar és magyar–német telekommunikációs glosszáriumot.

De aztán, 1945. február 10-én lejegyezte személyes munkatervének legfontosabb célkitűzését: a háború után a legelső dolga az lesz, hogy szótárt fog készíteni, mert a szótárírás az a fajta munka, amelyben el tudna és el is akar merülni. Az angol–magyar szótárhoz való előkészületként tüstént nekifogott a lexikai egységek gyűjtéséhez.

1946 májusában megkereste Országhot a Franklin Társulat, mely korábban középiskolai angol tankönyveit és nyelvtankönyvét is kiadta, és megbízták, hogy állítson össze egy olyan angol–magyar szótárt, mely terjedelmében kisebb mint a Yolland-féle szótár, de nagyobb mint a Bíró–Willer-féle, *Angol–magyar és magyar–angol iskolai és kézisztár* című zsebsztár, mely 1937 után közkezen forgott, egészen az Országh-féle szótár 1948-as megjelenéséig.

Miután 1946 novemberében aláírta a szerződést, Országh teljes erővel nekiveselkedett a munkának. Napi 10–12 órát dolgozott a szótáron. A

³ A szerzőséggel kapcsolatos bizonytalanságok eloszlatására Virágos Zsolt, a kerekasztal moderátora kézbevette és megnézte a Kossuth Egyetem *Országh László Gyűjteményében* a szóbanforgó öt tankönyvet, melyek egykor Országh László saját példányai voltak. Maguk a könyvek arról vallanak, hogy a Vadon Lehel-féle bibliográfia adatai helyesek: csupán a IV. kötet azonosítja Berg Pált a négy szerző egyikeként, a III. kötet nem, bár ezen utóbbi tankönyv az előszóban elismeri Berg segítségét a kötet létrehozásában: „A szerzők mindazoknak, akik őket munkájukban támogatták, [...] a hivatalos bírálóknak [...], azután Dévai Jenő csurgói gimn. tanár úrnak [...] és *last but not least* [sic!] dr. Berg Pál kaposvári gimn. tanár úrnak értékes és gondos közreműködéséért, mind az elvi kérdésekre, mind a részletmegoldásokra kiterjedő figyelmeért és a tankönyv létrejötte körüli lankadatlan buzgalmaért hálás köszönetüket fejezik ki”.

kiadó szoros határidőt szabott, mindössze egy fél évet! Országh a szerkesztést és a korrektúrát majdszak egyszerre fejezte be. Időközben professzornak nevezték ki a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Angol Tanszékére. Ennek ellenére minden vállalásának eleget tett, és 1948. május 27-én a szótár meg is jelent.

VIRÁGOS: Mint köztudott, Országh szótárai új korszakot jelöltek az angol–magyar lexikográfiában. Mik voltak azok az új vonások, melyek fellelhetők voltak az 1948-as, majd az azt követő szótárakban?

MAGAY: Amint az jóval később – az Egyesült Királyságban az 1980-as években megrendezett exeteri konferencián – megfogalmazódott, Országh szótárainak általános érdemei közé tartozik, hogy *felhasználóbarátok*. Már az 1940-es években tudatosult benne, hogy egy ilyen munkának „felhasználószótár”-nak kell lennie, nem pedig a szerkesztő szótárának. Ez a – mondhatnám: demokratikus – elv tükröződött mindegyiknél a *lexikális anyag kiválasztásában*. És azt is jól látta, hogy nem létezik olyasmi mint az élő, örökkön növekvő és változó nyelv teljes és mindent felölelő szótára. Amit viszont megpróbált elérni, az a viszonylagos teljességre való törekvés volt. Mérlegelve a szótár méretét és nyelvi hatókörét, általában kiiktatta a szókincsállományból a „raritásokat”, de bevette azokat a fontosabb szavakat, melyek a háborúval és békével, a technológiával és politikával, a természettudománnyal és gazdaságtannal, az üzleti élettel és az irodalommal stb. voltak kapcsolatosak. És az új kiadásokban teljesen világossá tette, hogy mivel az élő nyelv szótárai természetüknél fogva már megjelenésük pillanatában avulni kezdenek, rendszeres korszerűsítésre szorulnak.

A *jelentés-megkülönböztetések* minden szótárában szemantikai elemzésre alapozta. A forrásnyelvi szavak jelentéseit és jelentésárnyalatait gondosan egybevetette a gondosan kiválasztott célnyelvi megfelelőikkel. A *funkcionális* aspektus uralkodott; azaz a fordítási ekvivalensek úgy lettek kiválasztva és osztályozva, hogy tudjanak célnyelvi szövegösszefüggésben funkcionálni. Országh nagy hangsúlyt fektetett az ekvivalenseknek a célnyelvben történő *behelyettesíthetőségére*. Felfigyelt a jelentés és a kontextus közötti viszony jelentőségére és kölcsönös összefüggésére. A szavak jelentéseikre lettek lebontva és az összes jelentés bőséges kontextusokban került bemutatásra, mintamondatoktól kifejezéseikig és idiómáikig.

Már első angol–magyar szótárjában is külön hangsúlyt kaptak az állandósult kapcsolatú összetett igék, melyeket annak idején még az angolban sem *phrasal verbs*-ként ismertek, hanem leginkább a *verb-adverb*

combination (ige + határozó szerkezet) címkével azonosítottak. Ország helyes meglátásra jutott, amikor azt következtette, hogy fokozottan idiomatikus tartalmuk miatt az állandósult igei szerkezeteknek ezen típusai napjaink fejlődő és változó angol nyelvében fontos elemek lesznek.

Országban igencsak hamar tudatosult a kétnyelvű lexikográfia egy nagy dilemmája, azaz, hogy miként kezelje a szótáríró az olyan, úgynevezett *kultúrspecifikus elemeket*, melyek főleg intézmények neveiben, szokásokban, a politikai berendezkedés terminusaiban, a jogszolgáltatásban, a művelődésben, a folklórban, az étkezési szokásokban stb. fordulnak elő. Gondoljunk az olyan lexikai egységekre, mint a *public school*, *common law*, *college widow*, *haggis*, avagy a magyarban az olyan szavakra mint a *túróscsusza*, *ballagás*, *kuruc*, *érettségizik*, *alapvizsga* stb. Ez a fő oka annak, hogy amikor megkérdezték tőle, hogy a kettő közül melyik bizonyult nehezebbnek – az egynyelvű, avagy a kétnyelvű szótárírás; az anyanyelven való értelmezés, avagy a célnyelvi elkvivalénség megtalálása egy idegen nyelven – Ország az utóbbira szavazott. Mert bár azt mondják, hogy az egynyelvű lexikográfia nagyobb tudományos alapozást igényel, mint a kétnyelvű, miközben ezen utóbbit – teljesen alaptalanul – gyakran inkább kereskedelmi mint tudományos munkának tekintik, a kétnyelvű vállalkozás azon egyszerű oknál fogva nehezebb tagadhatatlanul az egynyelvűnél, hogy amannak nem csupán két nyelvet kell egybevetni (és ellentétbe állítania), hanem két, gyakran teljesen eltérő kultúrát és civilizációt is. Orzágról viccesen azt mondták, hogy reggelente az egynyelvű szótáron dolgozott, aztán délután, az éjszakába nyúlóan a kétnyelvű projekten munkálkodott.

VIRÁGOS: Sokan nem tudják, miként is sikerült Orzághot rávenni arra, hogy elvállalja a hatalmas egynyelvű projekt munkálatainak irányítását, mely munkálatok végül is a magyar nyelv sok kötetes értelmező szótárát eredményezték. Megkérem Önt, hogy ossza meg velünk ismereteit Orzágh Lászlóról, a magyar nyelv lexikográfusáról.

MAGAY: A már ismerttetett okok miatt 1950. szeptember 15-én Orzághnak a debreceni egyetemen betöltött professzori posztja megszűnt. Ez ténylegesen nem jelentette, hogy állástalanságra lett volna ítélve, hiszen hamarosan kinevezték Budapesten a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetén belül működő szótárossztály vezetőjének. Konkrét feladat elvégzésére választották ki: a magyar nyelv szótárának megalkotására. Visszatekintésben nyilvánvaló, hogy ez helyes döntés volt, azon egyszerű okból is, hogy Ballagi Mór (1818–1891) és Balassa József (1864–1945) után Orzágh volt az egyetlen olyan lexikog-

ráfus, akinek mind a kétnyelvű és az egynyelvű szótárírásban volt tapasztalata. Ezen utóbbi területen úgy tett szert szakmai jártasságra, hogy részt vett abban a magyar nyelv szótárának létrehozására irányuló korábbi próbálkozásban, melyet Pintér Jenő adott volna ki és Bencze István (alias Finiczky István) szerkesztett. Ez a szótár egy kis „Larousse” lett volna, magyarul. Az *m*, *n*, *ny*, és *o* betűkhöz tartozó szócikkek szerkesztésének feladata Orzághra esett, aki ezt a munkát be is fejezte. Azonban támogatók hiányában a vállalkozás hamarosan elvetélt.

Az eredeti elképzelések értelmében a magyar nyelv új szótára egyetlen kötetből álló szótár lett volna, és az Akadémia megfelelő vezetői ragaszkodtak az egy kötetes változathoz. Azonban Orzágh az átfogóbb, több kötetes változat mellett tört lándzsát. Végül is megnyerte a csatát, ami többek között azt is jelentette, hogy az eredetileg tervezett öt munkatárs helyett 35 szakértőt sikerült alkalmaznia. Csapatának zömét kiváló középiskolai tanárok és egyetemi oktatók csoportjából választotta, akiket korábbi állásukból eltanácsoltak vagy akik az egyházi iskolák erőszakos államosítása miatt elvesztették állásukat. Így kerültek Orzágh csapatába olyan szakemberek mint Balázs János, Lengyel Lajos, Szabadi Béla, és sokan mások. A projekt 1950-től 1962-ig tartott, és a 7416 oldalas, hét kötetből álló *A magyar nyelv értelmező szótára* 1959 és 1962 között jelent meg.

Orzágh, mint főszerkesztő, elveket és célkitűzéseket terjesztett elő, melyek a program végéig hatályban maradtak. Ehelyütt nem bocsátkozhatom részletekbe az összes releváns lexikológiai, morfológiai, nyelvtani, szemantikai és egyéb kritériumokat illetően. Csupán annyit jegyzek meg, hogy amikor bármilyen döntés született bármely konkrét kérdésben, az mindig egy rendszer részeként történt. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy Orzágh mindig rendszerben gondolkodott. Söhasem vesztette szem elől az egészet, így sohasem vesztett el a részletekben. Ez volt az alapja annak a megvalósítandó *következetességnek*, mely érdem gyakran hiányzik a lexikográfusokból, és amelyet Orzágh a lexikográfia és szótárírás különböző szakaszaiban nem vesztett szem elől.

Nagy elődjének, Samuel Johnsonnak egyik kitűnő esszéjében könnyen fellelhető és azonosítható Orzágh „ars linguisticája”, mely azon másik nagy külön személyiség tollából származó idézetben lelhető fel: „Annyira azért nem veszttem el még a lexikográfiában, hogy ne emlékezem arra, hogy a szavak a föld leányai és hogy a dolgok a mennyország fiai” (7). Orzágh valóban nem vesztett el a tudomány egyetlen ágában sem, szakmai-tudományos érdeklődése az irodalmi és nyelvészeti stúdi-

umok széles körét ölelte fel. Ez lehet az egyik fő magyarázat arra, hogy miért is volt ő kiváló lexikográfus, egyike azon keveseknek, akik valóban iskolát teremtettek a lexikográfiában. És én nagyon elégedett – és büszke – vagyok, hogy harmincvalahány éven át tanítványa lehettem ebben az iskolában.

VIRÁGOS: Az éppen most megvitatt tudományterületen Ország tag ölelésű teljesítménye annyira kiemelkedő (és éppen ezért talán sokak számára némileg elbátortalanító), hogy szeretnénk még többet megtudni Orzághnak az eddigieknél is általánosabb értelemben vett nyelvtanári szerepéről. Kontra professzor úr, volna szíves felhívni figyelmünket néhány további vonatkozásra, és tudna-e esetleg a nyelvész szemével értékelést adni Orzághnak ezeken a területeken mutatott teljesítményéről?

KONTRA: Szívesen. Persze én is csak egyfajta mozaikot fogok megrajzolni, először a lexikográfusról, aztán meg a nyelvtanárrol. Feltételezem, hogy az olvasók számára ismert Ország néhány szótára és hogy a tényleg szerencsés olvasók számára ugyancsak ismert az az 1977-ben kiadott monográfiája, melyben a magyar nyelvben előforduló angol eredetű jövevényszavakról értekezik, és amely legalább annyira tekinthető az angol-amerikai-magyar kulturális érintkezések történetének, mint kiváló nyelvészeti tanulmánynak. A szótárhasználók ismerik magukat a köteteket, de kérdés, hogy ezek vajon hogyan készültek?

Egy Peter Sherwoodnak írott levelében Ország elmagyarázza, hogy a lexikográfiában Eric Partridge-ot tekintette egyik mintaképének, még hozzá két okból is. Partridge gondos és fáradhatatlan adatgyűjtő volt, és szótárait folyamatosan korszerűsítette (Sherwood 358–359). Namost, amit a laikusok, avagy másként szólva a normális emberek (így hívja Dennis Preston michigani nyelvész azokat, akik nem nyelvészek) gyakran tudni szeretnének, de amúgy a dolgról fogalmuk sincs, az az, hogy vajon a lexikográfus valójában hogyan is csinálja azt, amit csinál. Hogyan dönti el, hogy mely szavakat vegye be a szótárba és melyeket nem? Hogy-hogy a szavak lajstroma X szót nem tartalmazza? És honnan veszi a szótáríró a bátorságot ahhoz, hogy obszcenitásokat is a szótárba foglaljon – mint például ezt: *Nem jön ez a kurva villamos!*, mely *A magyar nyelv értelmező szótárában* található, a *kurva* szócikk alatt. Ismert, hogy amikor a szótár negyedik kötete megjelent, a Budapesti Közlekedési Vállalat igazgatója vehemens tiltakozást juttatott el a lexikográfusokhoz, azt állítván, hogy a vállalat mindig gondoskodik arról, hogy a dolgozók időben eljussanak munkahelyükre.

Ország profi lexikográfus volt, a nyelv elkötelezett kutatója, aki gyakran úgy végezte a munkáját, hogy senki sem vette észre, mit is csinál. Biztos, hogy soha nem hallott William Labovról, a modern szociolingvisztikáról és a megfigyelő paradoxonáról (melynek értelmében úgy kell az emberek nyelvhasználatát megfigyelni, hogy ne legyenek megfigyelve), de mint intelligens tudós, gyakorlatban valami egészen hasonlót valósított meg ahhoz, amit Labov fedezett fel az Alsó-Manhattan körzetében az 1960-as évek elején végzett terepmunka során. Ekkorra Ország már minden fontos szótárát befejezte. Például megállt egy pillanatra az övénel két emelettel lejjebb élő lakótársának otthona előtt, valamilyen jelentéktelen ürüggyel, mondjuk azért, hogy átadjon a szomszédasszonynak egy újságot, melyben egy cikkre hívta fel annak figyelmét. Közben mintegy mellékesen szóba elegyedett a szomszédasszony túlsúlyos, 20 éves fiával az egészséges életmódról, meg arról, hogy újabban könnyebb lett-e a fiúnak a *bodizás*, azaz a testépítés, mely Budapesten az 1970-es években igen népszerűvé lett. Ország maga egyszer sem ejtette ki a szót, de úgy irányította a társalgást, hogy azt a fiatalember akaratlanul is többször kimondta. És legfőképpen, a fiatalember büszke volt, hogy így elbeszélgetett a híres professzorral, feltehetően nem is utoljára, aki elég sokat tudott a testépítésről. Nos, talán nem is kell külön hangsúlyozni, hogy a *bodizás* szó benne is van az 1977-ben kiadott monográfiában, mégpedig a 127. oldalon, és biztosak lehetünk benne, hogy amit a szóról közöl („*az élőbeszédben használatos*”), az empirikusan megalapozott nyelvészeti megállapítás a magyar nyelvről az 1970-es évek közepén.

Ország skrupulózus tisztelete a tények, jelen esetben a nyelvészeti tények iránt akkor lett számomra tapintható, amikor 1975-ben a következő évi kiadásra tervezett *Angol-magyar nagyszótár* korrektúráinak egy részét olvastam. A feladatom az volt, hogy elírásokat érjek tetten, de javaslatokat is tehettem utolsó pillanatban megejtendő pótlásokra. Amikor a levonatokban a *h* betűhöz tartozó részt olvastam, eszembe ötlött egy új szó, melyet akkor nemrég a leghitelesebb helyen tanultam, a debreceni Nemzetközi Nyári Egyetemen. A szó a *horny* volt, mely azt jelenti, hogy „szexuálisan felizgatott”. Büszkén éltem a lehetőséggel, hogy pótlást javasoljak, és megírtam Orzághnak, hogy a szónak nyilvánvalóan új jelentése született, és ezt magyarra a *kanos* szóval lehetne lefordítani, mely idiomatikus és stilisztikailag adekvát megfelelő, azzal a megszorítással, hogy a magyar szó csak férfiak esetében használatos. Akkortájt a magyar nyelvben nem létezett olyan közszájon forgó szó, mely azt jelentette volna, hogy „szexuálisan felizgatott (nő)”, ezért körülírással-magya-

rázó megoldást kellett volna használni, például azt, hogy *(ennek női megfelelője)*. Így a *horny* csak félig került be a *Nagyszótárba*: a *horny* megfelelőjeként szerepel a *kanos* szó, de a nőkre vonatkozó nehézkes körülírás nem került be a nyomtatott változatba. Ennek magyarázata nem az, hogy Ország mentalitása viktoriánus lett volna, hanem az, hogy akkoriban a beszélt angolság új kreálmányai és ezek lexikográfiai lejegyzése közötti versenyben a legfrissebb szlengszótárak csak a férfiakra vonatkoztatott használatot szerepeltették, a nőkre vonatkozót nem. Amennyiben az Ország számára hozzáférhető legmegbízhatóbb önálló források nem bizonyították az adott forma létezését, az általam javasolt, nőkre vonatkoztatott használat nem kerülhetett be a szótárába, nehogy a szótáríró helytelen változat megadásával tévedjen, azaz, hogy olyasvalamit állítson az angol nyelvről, ami nem létezik. Még akkor is, ha a nem létező változat előfordulása valószínűtlen.

VIRÁGOS: Azt hiszem, hogy ezt a dilemmát – „teljesen biztos vagyok én abban, hogy ez létezik?” – nap mint nap tapasztalja az angollal behatóan foglalkozók legtöbbször.

KONTRA: Igen, tapasztalja, és ez nem is baj. Bizonyos szempontból ez a „kreatív bizonytalanság” hasznos lehet, mivel fegyelmző szűrőként szolgálhat. Azonban abban a sajátosan lexikográfiai értelemben, melyről én beszélek, ez a „létezik ez az angolban?” probléma nyomasztó lehet a szótár használói számára, tehát azok számára, akiket Denis Preston normális embereknek hív, és akiket én magam most úgy fogok definiálni, mint olyan embereket, akik keveset tudnak a lexikográfiáról, valamint az angol nyelv sokféle változatáról, és nem eleget Országról. Elkerülhetetlen, hogy az angol nyelv anyanyelvi beszélői a szótár megítélésébe behozzák saját nyelvi változatukat és azon mély meggyőződésüket, hogy az ő angolságuk az igazi angolság, valójában a létező legjobb angolság. Bármilyen ütközés saját angolságuk és a többi angolságok között azokban a más változatokban fellelhető rendellenességeknek tudható be. Vagy esetleg azok a csinált szavak a bűnösek, melyeket a lexikográfus agyalt ki holmi rejtélyes okokból. Az angol nyelv nem anyanyelvi beszélői, mint például a magyarok, részben ugyanebben a helyzetben találják magukat. *Tudják*, hogy mi létezik az angolban és mi nem, de azon néhány esetben, amikor úgy tűnik, hogy nem tudják, a végső döntőbíróhoz fordulnak, azaz az anyanyelvi beszélőhöz. Úgy tűnik az aligha számít, hogy ez az anyanyelvi beszélő férfi vagy nő, öreg vagy fiatal, kaliforniai, Indiana-állambeli, ausztrál, avagy valaki olyan személy, aki Glasgowban született, de Hong Kongban él. Az egyetlen dolog, ami perdöntő az az,

hogy a szóban forgó személy az angol nyelv anyanyelvi beszélője legyen. Vagy, teszem hozzá, tűnjön úgy, mintha az lenne. És mivel a kis tudás veszedelmes dolog, Ország kétnyelvű szótárainak legtöbb, ha ugyan nem az összes használója talál is a kötetekben kivetnivaló szócikkeket, jelentéseket vagy konkrét használati eseteket.

VIRÁGOS: Milyen okokra vezethetők vissza ezek a szótárakkal szembeni fenntartások?

KONTRA: Két fő oka van a szótárakkal való esetleges felhasználói elégedetlenségnek. Az első Ország egyetemesen elismert kiválósága az angol lexikográfiában, valamint abban megmutató sikere, mellyel tükröztenni tudja az angol nyelv főbb társadalmi, regionális és stilisztikai változatait, miközben az angol nyelvtörténetre is vet egy pillantást, hogy segítsen azoknak a magyar szótárforgatóknak, akik, ha úgy hozza a kedvük, meg akarnak birkózni egy Shakespeare-szonettel. Ország szótárai általános szótárak, melyeknek az angol nyelvterületen a *Concise Oxford Dictionary* felel meg, inkább mint az *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. A másik okot alig merem kimondani. Arról az általános mulasztásról van itt szó, hogy a szótárak használói (és ezekbe beleértem néhány saját kollégámat azokon az angol tanszékeken, ahol eddig tanítottam, és nem tudok felmentést adni minden nyelvésznek sem) egyszerűen nem olvassák el a szótár legfontosabb részét, a bevezetést. És amikor a szótár nem elégíti ki elvárásaikat, a szótárt hibáztatják. Ha élhetek az alkalommal, hogy legalább kollégáimnak címezve alázatos kérést fogalmazzak meg, az ez: kérem, olvassák el (vagy olvassák el újra) a bevezető részt. Ennek eredményeként megóvhatják magukat néhány „frusztrációtól”, és ugyancsak jobban fogják értékelné Ország lexikográfiai szakértelmét.

VIRÁGOS: Ország évtizedeket töltött az egy- és kétnyelvű szótárírási és -szerkesztési projekteken. Gyakran felmerült bennem a kérdés, hogy vajon valaha is felbecsülte-e valaki ennek a munkának a pusztán fizikai terjedelmét.

KONTRA: A kétnyelvű szótárak és a hét kötetes, általa főszerkesztett *A magyar nyelv értelmező szótára* összesített terjedelme hatalmas: Balázs János professzor szerint, aki a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében Ország helyettese és egyben közeli barátja volt, 12 ezer duplahasábos oldal (308).

VIRÁGOS: Ország legszélesebb körben szemlézett munkája az *Angol eredetű elemek a magyar szókészletben* című könyve. Tucatnyi évvel ezelőtt Ön is írt recenziót erről a 176 oldalas monográfiáról a

Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik számára. Megkérem, ismertesse velünk, hogy Ország milyen előkészületeket végzett ennek a könyvnek a megírásához, és hogy miként viszonyítható ez a munka Ország egyéb közleményeihez.

KONTRA: „Ország, a nyelvész” című nekrológiájában Balázs János azt mondja, hogy az a sok cikk, melyet Ország egy évtizeden keresztül az angol jövevényszavak témájában írt, előkészületként az 1977-es monográfiához, „a magyar szótörténeti kutatások gyöngyszemei, felülmúlhatatlan remekei” (307). Balázs értékelése nagyon is helytálló. Maga a könyv nagyszerű olvasmány, de egyben szintézis is és mint ilyen, elkerülhetetlenül szükséavú annak részleteit illetően, hogy az a több mint 1000 szó, melyet a kötet áttekint, miként integrálódott a magyar nyelvbe. Orzághnak azok az előkészületi cikkei, melyek a *Magyar Nyelvőr* és a *Magyar Nyelv* oldalain láttak napvilágot, tartalmazzák az összes részletet, és nem csupán kitűnő olvasmánynak számítanak, hanem egyben tényleg lebilincselők. Azok az angolul olvasók, akik nem olvasnak magyarul, el kell, hogy ezt higyjék nekem.

VIRÁGOS: Hogy meggyőzzön bennünket, tudná ezt példával bemutatni?

KONTRA: Azt hiszem, állításom igazát a nekem leginkább tetsző Ország-cikk néhány részletével tudnám bizonyítani, melynek címe „Csendilla”:

A nyelvújítás korának e dallamosan csendülő szavát századunkban alighanem Krúdy Gyula használta utoljára. Neki köszönhetjük a szó jelentéstartalmának legrészletesebb körülírását is. A Magyarország napilap 1924. január 31-i számában A „csendilla” c. cikkében ezt írta: „A múlt század ötvenes éveiben volt divatos e szó és jelentett szőlőbeli kormos présházat, víg lugast, de borospincét is, ha az nem volt valami mély. A csendillába jókedv szerzése végett jártak az akkori magyarok, persze nem a kurjongtató, duhaj kedvéért, hanem csak azért a szomorkás, búsongós, sírvavigadós, szavalós és dudorászó kedvéért, amely Magyarországon az elbukott szabadságharc után engedélyeztetett. Rendszerint a csendillában húzódott meg az ál-Petőfi, a bujdosó szabadságharcos [...]” [...] Felbukkan a szó már a szabadságharc előtt is, éspedig egy középiskolai földrajz tankönyvben: „Erdős hegyek közt egy dombon emelkedik

Mount-Vernon csinos csendilla, Washington egykori nyári laka 's temetőhelye” [...] Véleményünk szerint a szót nyaralójának elnevezéseként maga az építető alkothatta. Mind a mai napig így szokás, ahogy ezt számtalan balatonparti nyaralónak *-lak* elemmel összetett, a ház tulajdonosától származó, olykor tréfás, de a ház homlokzatán mindig feltűnően viselt neve bizonyíthatja. (141–145; 141, 142, 144, 145)

VIRÁGOS: Ez valóban meggyőző illusztráció volt. Talán hallhatnánk most néhány szót Orzághról, mint nyelvtanárrol?

KONTRA: Az az állítás, hogy Ország legendás tanár volt, kevesebbet mond a valóságnál. Tizenegy éven át tanított angolt, Budapest második kerületében, a Rákóczi Ferenc Gimnáziumban. Mivel kevés volt a rendelkezésre álló nyomtatott tananyag, angol nyelvkönyveket írt, középiskolai diákok számára, meg egy nyelvtankönyvet is, mely 1944-ben jelent meg és ma is kapható. Aztán a budapesti, majd a debreceni egyetemen tanított angolt, mindig amikor ez nem volt Magyarországon megtiltva: tehát a II. világháború előtti években, majd 1950-ig, végül 1957-től 1969-es nyugdíjba vonulásáig. És persze tanított angolt élete többi részében, nem mint fizetett tanár, hanem mint ingyen ajándékozó. Ezen nem csak azt értem, hogy amikor „szakmai ügyekben” meglátogattuk őt, egy sereg olyan értékes angol szóval vagy kifejezéssel távoztunk tőle, melyekkel nagylelkűen megsorozta látogatóit. Eközben ugyancsak tett egy-két megjegyzést a szóban forgó nyelvtanítási problémáról – néha nagyon egyszerűnek tűnő dolgokról, mint például, hogy hogyan lehet megmagyarázni a *két* és a *kettő* közötti különbséget egy magyarul tanuló idegenajkú személynek.

Bár a szocialista Magyarországon szigorúan korlátozták az angol szakos képzésből nyert utánpótlást (például 1969-ben harmincöten voltunk elsősök a Kossuth-egyetemen, és 1974-ben huszonöten kaptunk diplomát; mindez már a „legvidámabb barakkban”, ahol az angolszakra való beiskolázás magasnak számított), végül is angoltanárok százai kaptak diplomát Ország angol tanszékén. Sokan a végzés és a tanári karrier megkezdése után is kapcsolatban maradtak professzorukkal. Ország még nyugdíjba vonulása után is évekig ellátogatott azokba a középiskolákba, ahol legjobb diákjai tanárok voltak. A híres professzor, kinek neve minden magyar-angol diákszótáron olvasható, továbbra is látogatta a középiskolákat, Budapesttől 150 kilométerre is, hogy tinédzsereket az

angol nyelv tanulására buzdítson. 1994 augusztusában Egerben előadást tartottam a Magyar Nyelvészek Nemzetközi Kongresszusának Országgh Emlékszekciójában. A beszéd után egy fiatalember mutatkozott be és közölte velem, hogy több levelet is őriz Országhtól, aki a Dobó Gimnáziumban meglátogatta tanítványa tanítványait és felajánlotta, hogy hajlandó levelezni néhány tanulóval.

Nem meglepő számomra, bármennyire is hihetetlennek vagy szakmaiatlannak tűnjön ez 1997-ben az anglistika vagy amerikanisztika néhány hazai professzorának, hogy Országgh László részt vett a középiskolai országos angol tanulmányi verseny zsűrijében (lásd Országgh, „Az angol tanulmányi...”). Valójában az lepett volna meg, ha ezt nem tette volna. Semmi sem állt tőle távolabb, mint az olyasféle megjegyzés, hogy „Szerencsére sosem kellett középiskolában tanítanom”. Éppen ellenkezőleg, büszkén hangoztatta, milyen sokat köszönhetett szakmailag annak, hogy középiskolás diákokat taníthatott. Nem kétlem, hogy Országgh kétnyelvű szótárainak a sikere és kiváló vezetőtanári eredményei (még egy egyre inkább elítélendőnek számító szó ma a hazai egyetemeken; lásd Kontra, „Gyerünk ...”) nagyrészt a középiskolai szintű angol nyelvoktatásban szerzett tapasztalatainak és az ehhez való pozitív viszonyulásának köszönhetőek. Amikor egyetemista volt, leghíresebb professzorai tanárjelöltek óráin hospitáltak. Országgh László jelentős mértékben folytatta ezt a gyakorlatot azután is, hogy híres professzor lett. Saját diákjai, a Kossuth Lajos Tudományegyetem Angol–Amerikai Intézetének jelenlegi vezető oktatói ugyancsak kivették részüket a középszintű nyelvoktatásból és jó angol nyelvkönyvek írásából. Mint tanárképzésért felelős oktatója egy másik magyar egyetemnek, ahol néhány irodalomtanár – akik sohasem tanítottak középiskolában és akiknek fogalmuk sincs arról, hogy mi a különbség mondjuk egy besoroló teszt és egy diagnosztikus teszt között – magukra vállalták, hogy alakítják az angoltanárok képzését, szívből helyeslem ezt a debreceni hagyományt, mely Országgh professzor örökségének szerves része.

VIRÁGOS: Köszönöm mindazok nevében, akik részesei ennek a „debreceni hagyománynak”. Viszont szomorúan jelentem, hogy előnyünk fokozatosan csökken. Az Angol–Amerikai Intézet jelenlegi oktató stábjában valamivel több mint negyven személy; ebből jelenleg mintegy tizenöt kollégának van általános vagy középiskolai tanítási tapasztalata. Ami tényleg aggasztó az az, hogy ennek a valamivel több mint egyharmados arálynak erős csökkenése várható a közeljövőben.

Most pedig rövid kitekintés következik Országgh Lászlónak az akadémia berkeiben kifejtett egyéb tevékenységére, amit egy olyan halmaz képvisel, melynek összetevői az irodalom, az irodalomtudomány, a kritika és az irodalomtörténet. Elsősorban az fog bennünket érdekelni, hogy Országgh professzor miként tágította a brit és amerikai stúdiók külső határait oly módon, hogy azok magukba foglalják a kultúrtörténetet, a fogadtatáskutatást, a kulturális érintkezéseket és kapcsolatokat Magyarország és ezen célnyelvi országok között. Először Pálffy István professzor urat kérem fel, hogy adjon számunkra rövid áttekintést Országghnak az anglistika területén kifejtett tevékenységéről.

PÁLFFY: Ha Országgh László tudományos tevékenységének kezdetéről akarunk beszélni, legalkalmasabb, ha azon munkáinak általános értékelésével kezdjük, melyeket 1931 és 1949 között alkotott, tehát tanulmányainak a budapesti Pázmány Péter Egyetemen történő befejezésének évétől – amikor is első közleményei napvilágot láttak a kor vezető tudományos periodikájában, az *Egyetemes Philológiai Közönyben* – 1949-ig, a debreceni angol tanszék bezárásának évéig. A felsőoktatás főhatóságának ez a méltánytalan lépése hosszú időre megbénította Országghnak mint az angol irodalom kutatójának pályafutását.

De előbb vessünk egy pillantást a háború előtti évekre. Pályafutásának kezdeti éveiben Országgh több meglehetősen tartalmas könyvszemle és kisebb tanulmány szerzőjeként tűnt ki, mely írások különféle – angol, amerikai, német – irodalmi témákhoz kapcsolódtak. E fiatalkori írások közös és még ma is megkapó jellegzetessége az, hogy szerzőjük, aki ekkor a szakmában még kezdőnek számított, intellektuális felkészültségben és az irodalomtudomány árnyalatait illetően már az érett tudós jártasságát tudta felmutatni.

Ami a korszak említett utolsó évét (1949) illeti, ekkor nem csak tanszékét zárták be, hanem ugyancsak ekkor látott napvilágot Országgh legértékesebb adaléka a hazai Shakespeare-filológiához. Ekkor jelentek meg ugyanis mélyenszántó kritikai magyarázatai és tudományos értékű drámabevezetései a *Shakespeare összes drámai művei* című gyűjteményes magyar sorozat 1948/49-es kötetében, mely méltán hasonlítható össze Harley Granville Barker ünnepelt *Introductions to Shakespeare* című munkájával.

Érdekes lehet ezen a ponton visszaidézni egy személyes élményemet az 1940-es évek végéről. Fiatal egyetemista voltam akkoriban, és Országgh egyik debreceni tanítványa. A dolog úgy esett, hogy nem sokkal az említett Shakespeare-kiadás negyedik és egyben utolsó kötetének

megjelenése után, mely az úgynevezett „nagy tragédiákat” tartalmazta, lesújtó kritika jelent meg a Magyar Kommunista Párt központi sajtószerve, a *Szabad Nép* egyik számában általában a kiadványról és konkrétan Országh bevezetőiről. A recenzió Major Tamás tollából származott, aki akkor a magyarországi színházi és művészi élet megkérdőjelezhetetlen legfőbb ura és a Kommunista Párt Központi Bizottságának tagja volt. Major elmarasztalta Országhot, amiért nem érvényesítette az irodalomértelmezés marxista módszereit, valamint azért, mert „figyelmen kívül hagyta a Szovjetunióban művelt Shakespeare-kritika legújabb eredményeit”. Mindezen túl Major még „rasszizmussal” is vádolta Országhot, méghozzá annak okán, hogy Othello belső konfliktusának értelmezésében „eltúlozta a rasszi motívumot”.

VIRÁGOS: Major Országh elleni támadásáról ugyancsak szó esik Szász Imre már említett regényében, a *Ménesi út*-ban, melyből korábban már idéztem. Még egy rövid idézet a szóban forgó részből: „Országh úr közreműködését egy Shakespeare összes művei kiadásban gúnyos hangon megtámadta Major Tamás: ez volt az első megdöbbenő lecke, [...] hogy a megbízható, tényekkel alátámasztott tudást elsodorja az 'egy tű hegyén hány angyal fér el' skolasztikája” (110). Vajon tudtak-e minderről annak idején a Kossuth-egyetem angolszakos diákjai?

PÁLFFY: Mi, akkori fiatal hallgatók és Professzorunk elkötelezett hívei, nemcsak, hogy tudtunk minderről, de egyben fel is voltunk háborodva Major támadása és a sértő kijelentések miatt, és azon az ominózus napon első dolgunk az volt, hogy eltüntessük szem elől a *Szabad Nép* aznapi példányát; eltüntettük mindazok szeme elől, akik esetleg bejönnének az angol szeminárium terembe, hogy átnézzék az újságot. Mellesleg, hivatalosan elő volt írva, hogy minden egyetemi tanszék járassa és tegye elérhetővé hallgatóknak és tanároknak egyaránt a *Szabad Népet*. Meg akartuk akadályozni, hogy Professzorunk kínosan érezze magát, ha netán a kezébe kerül az újság, amikor reggel bejön a tanszékre.

A véletlen úgy hozta, hogy az a bizonyos nap vizsganap volt, és jómagam is a vizsgázók között voltam, hogy letegyem angol irodalomból az „első rigorózumot”. Ugyancsak a véletlen játékából kifolyólag, mi más tételt kellett ugye húznom, mint azt, hogy „Shakespeare és magyarországi fogadtatása a 18. század végétől napjainkig”. Emlékszem, hogy milyen tanácstalannak éreztem magamat, amikor eljutottam a „napjaink” részhez, ahol – legalább is én így gondoltam – meg kellett említenem a „notórius” kiadást. Valami olyasfélét dadogtam, hogy „És ... végül ... említést kell még tenni a Franklin Társaság Shakespeare-kiadásáról,

melynek kötetei 34 drámát foglalnak magukba ...” És aztán elhallgattam; önbizalmam teljesen elpárolgott. És akkor Országh megkérdezte: „Olvas-ta a *Szabad Nép* mai számát?” Mit mondjak, majd leesett az állam, ahogy mondani szokás. „Igen, ... azaz, hogy nem ...”, melyet még néhány eldadozott szó követett, mire Országh feledhetetlenül ironikus, de mégis barátságos mosollyal így szólt: „Mindez csak politika. Magának, mint leendő tudósnek nem szabad elfelejteni, hogy a tudomány fölötté áll mindenféle napi politikának”.

Ez jó lecke volt, egyben egy egész életre szóló példamutatás; és közel ötven év elteltével azt kell mondanom, hogy ehhez az elvhez Országh még akkor is hű maradt, amikor a napi politika automatikus ítéleteivel való egyetértés vagy kompromisszum megtagadása a „bűnös személy” mellőzöttségét vagy kirekesztését vonta maga után.

VIRÁGOS: Az, amiről most beszámolt nekünk, kétségtelen ismérve lett az 1940-es évek végefelé a politikai miliónek, egyben egy szelídebb formája annak, hogy miként kerültek a tudományos élet ideológiailag gyanús képviselői a feltörekvő marxista elit támadásának célkeresztjébe. Mint tudjuk, néhány évvel azután, hogy az itt elmondott dolgok megestek, minden rosszabbra fordult. Node, térjünk vissza Országh tudományos tevékenységére abban a majd két évtizedes, 1931 és 1949 közé eső időszakban. Tehát kaphatnánk rövid kitekintést Országh korai szakmai-tudományos tevékenységéről?

PÁLFFY: Nyomtatásban is megjelent, *Az amerikai irodalomtörténet fejlődése* (1935) című doktori értekezésén kívül Országh-nak a vizsgált időszakban megjelent közleményei több mint hatvan tételre rúgnak. Ebből körülbelül húsz könyvszemle, további mintegy huszonöt esszé és tanulmány az irodalom különféle problémáiról és mindezekhez kapcsolódó kérdéseiről; a publikációs lista ugyancsak tartalmazza azt a négy angol nyelvű könyvet és 300 oldalas leíró angol nyelvtant, melyről itt ma már szó volt. A kiadványok lajstromát három magasprofilú kötet zárja: *Az angol regény eredete* (1941), *Bevezetés az angol nyelv- és irodalomtudomány bibliográfiájába* (1943) és a *Shakespeare* (1944) című kismonográfia.

Ez teszi ki azon munkák leltárát, melyeket Országh közvetlen hozzátett a hazai brit stúdiókhöz. A későbbiek folyamán, azaz 1949 után, szakmai-tudományos tevékenységének második korszakában Országh figyelmét a lexikográfia és az amerikanisztika kötötte le, ezzel mintegy szabadon hagyta a brit területet az irodalomtudósok fiatalabb nemzedéke számára.

„Fiatalabb nemzedéket” mondtam, de érdemes megfontolni, hogy 1949-ben Országh maga is csupán 42 éves volt, még aktív, szakmailag hasznosuló évtizedek álltak előtte. Másként szólva, érdemes belegondolni abba, hogy a közel húsz év termése egy fiatal ember teljesítményét mutatja, és amikor a bibliográfia egyes tételeit a megfelelő módon osztályozzuk, arra a megkerülhetetlen következtetésre jutunk, hogy közvetve-közvetlenül ennek a fiatalembernek a szakmai érdeklődése lefedte mindazt, amit akkoriban anglistikán és amerikanisztikán értettünk. Az anglistika-amerikanisztika megnevezést lehet, hogy sokan névhibaként tartják számon, de az 1930-as és 1940-es években elfogadott értelmezések tükrében ez a két angol nyelvű ország, azaz a brit és az amerikai nemzetek művészetének és kultúrájának osztatlan egységként való tanulmányozását jelentette.

VIRÁGOS: Hogyan tudná minősíteni ezeknek a publikációknak a tematikai szóródását és mennyiségét?

PÁLFFY: Ami Országh korai munkásságának kiterjedését vagy egyszerűen csak tartalmi jegyeit illeti, találunk ezek között tanulmányokat az angol reneszánsz drámáról és Shakespeare-en kívül több más prominens drámaíróról; esszéket a kortárs angol költőkről; olyan konkrét szerzőkről írott tanulmányokat mint Huxley és Sinclair Lewis; rendszeres tudományos beszámolókat a Shakespeare-filológia legújabb eredményeiről, dolgozatokat az angol-magyar kulturális érintkezésekről; az U.S.A. irodalomkritikájáról; az angol regény fejlődéséről stb. Mindent egybevéve, dokumentált teljesítménye alapján Országh úgy áll előttünk mint egy kivételesen jól felkészült, *all-round* tudós, aki ugyanakkor köztisztviselőként álló középiskolai angol- és némettanár is volt, meg még egyetemi előadó is, a budapesti Pázmány Péter Egyetem Angol Tanszékének tanársegédje.

Amennyiben Országh közel két évtized alatt publikált munkáit mennyiségileg próbáljuk megragadni, nyilvánvaló, hogy a több mint hatvan közlemény tiszteletet parancsoló teljesítmény, még mai megítélésben is, amikor a publikálási lehetőségek sokkal kedvezőbbek mint amilyenek Magyarországon a II. világháborút megelőző időszakban voltak.

VIRÁGOS: A vizsgált időszakban mik voltak azok a tényezők, melyek gátolták általában a modern filológiát, konkrétan pedig az „angol-amerikai stúdiumokat”?

PÁLFFY: Az idegen nyelvek és irodalmak szakterület művelőinek szakmai-tudományos tevékenységét számos szűkítő tényező befolyásolta, melyek közül főleg kettő érdemel említést: az első a tanulmányok publi-

kálásának nehézségei, a másik a korabeli kritikai trendek és iskolák összstátusa, valamint általában a magyarországi filológia akkori színvonalára. Mindezen túl fontos annak megértése, hogy az 1930-as és 1940-es években a német stúdiumok kivételével a modern filológia gyermekkorát élte, és ami az anglistikát illeti, még a budapesti intézmények egyetemi tantervei is csupán egy négy szemeszteres programot kínáltak a brit irodalomból (alapmodulként előadást és követő szemináriumokat), ami igencsak vázlatos áttekintést adott a *Beowulf*tól a 19. század közepéig. A kutatás egy meglehetősen sajátos területre összpontosult, melyre az *Anglistik* szóval utaltak. Ennek a német szónak az angol-magyar – kulturális, politikai, irodalmi és személyes – érintkezések kutatását kellett jelentenie. Ez a kutatási irány lett uralkodó Magyarországon 1908 után, tehát azt követően, hogy Arthur Yolland, korábbi angol nyelvi lektor és „rezidens anyanyelvi beszélő” professzori kinevezést kapott és a budapesti Angol Tanszék vezetője lett. Yolland, aki egy anglikán pap fia volt és aki a Cambridge-i Egyetemen szerzett diplomát klasszika-filológiából, nem volt igazán irodalomtudós. Miután letelepedett hazánkban, és azt követően, hogy az angol irodalom professzora lett, minden szakmai-tudományos érdeklődését az angol-magyar érintkezések tanulmányozására összpontosította – és erre készítette kollégáit és hallgatóit is. Saját kiadott munkájának – és nem különben tanítványai (Fest Sándor és többen mások) munkájának – tetemes része tanúsítja mind azt, hogy milyen mértékű prioritást élvezett ez a kutatási irány, mind pedig azt a viszonylag magas színvonalat, melyet ennek művelése eredményezett. Valójában Országh is hódolt ennek az irányzatnak, és ma két ilyen tanulmányát is az interdiszciplináris kutatómunka mintapéldájának tekintjük. Az egyik ilyen munkája a III. Vilmos és Anna királynő udvarában James Bogdani néven híressé lett magyar festőről szóló kiváló tanulmánya, a másik ilyen jellegű munka címe önmagáért beszél: „Adalék az angol renaissance magyarság-képéhez”. Ezen utóbbi írása azért is emlékezetes, mert benne Országhnak sikerült rávilágítania annak okára, hogy a 17. század elején az angolok miért hitték a magyarokat pallérozatlanoknak.

VIRÁGOS: Ez a szemlélet ott szunnyad Edmund Wilson korábban idézett szövegében is. Node, térjünk vissza Országhhoz: mely anglistikai művét tekinti leginkább kiemelkedő teljesítményének?

PÁLFFY: Országhnak ebben a korszakban létrehozott kiemelkedő munkái az angol irodalomtörténet témájába tartoznak. Ezek közül az első, mint már említettem, az angol regény eredetének kérdésével foglalkozik. Ez a könyv magyar nyelven látott napvilágot, a Danubia Könyvkiadó

(Pécsi Egyetemi Nyomda) gondozásában, és e munkának köszönhetően nyerte el a Pázmány Péter Egyetemen az egyetemi magántanári fokozatot. Annak ellenére, hogy ez a mű mintegy négy évtizede jelent meg, a mai olvasó is értékelheti Országh taglalatát: nem pusztán világos okfejtése miatt – mellesleg ez Országh bemutatásainak örök jellegzetessége volt – hanem annak okán is, ahogy témáját megközelíti. Országh értelmezésében a korai angol regény egyedülálló irodalmi jelenség volt: egy adott társadalmi osztály művészi terméke egy adott történelmi pillanatban. Évekkel megelőzte korát annak bemutatásában, hogy a 17. században valójában a következő történt: az udvari verses regény, az arisztokrata és a plebejus pikareszk elemei egybeolvadtak, amiből valami új dolog született, a regény, és hogy ennek az új epikus formának az volt a feladata, hogy kielégítse egy új olvasóközönség, a burzsoázia igényeit. És mondta Országh mindezt az 1930-as években! Az 1930-as éveket mondtam, holott maga a kötet 1941-ben látott napvilágot. De ne felejtjük, hogy *Az angol regény eredete* sokkal korábbi kutatómunka eredménye, és maga a tanulmány mint Országh értekezése lett az egyetemi hatóságoknak benyújtva 1938-ban a magántanári poszt megszerzésére. Így hát, még egyszer mondom, az 1930-as években, amikor a neohistoricizmus még mindig az idő méhében szunnyadt, és amikor az irodalomtörténetírás semmi mást nem jelentett mint ezidáig ismeretlen vagy kevéssé ismert tények összegereblyézését, kommentár vagy nagyobb egységbe való integrálás igénye nélkül. Országh monográfiája ugyancsak tanúsítja a szerző kivételes józanságát abban a vonatkozásban, ahogy az irodalomkritika elméleti kérdéseit kezeli. Ez a józanság egyben a legjellemzőbb és megkapóbb vonása Shakespeare-tanulmányának is – egy vékony, 80 nyomtatott oldal terjedelmű könyvecskéről van szó – mely ugyanakkor tartalmaz minden releváns információt Shakespeare-ről, a drámákról és a kapcsolódó (mind angol, mind nemzetközi) kritikáról. Ez a tömör kötet ugyanakkor azt is megmutatja, hogy Országh mennyire naprakészen tájékozott volt a brit „Shakespeare-ológia” legújabb eredményeiben. A szöveg tanúsága alapján például jól ismeri Chambers Shakespeare-monográfiáját, Harrison *Introducing Shakespeare*-jét, mely abban az időben még nyomdameleg kiadványnak számított. Miközben Shakespeare-t értelmezte, nem teremtett új gondolatokat, se nem engedett szabad folyást vad, meglepő hipotéziseknek. Célja az volt, hogy olvasóinak (azaz elsősorban diákjainak) sokoldalú és megbízható portrét nyújtson át a Bárdról és realizisztikus képet formáljon munkáiról.

Országh minden tanulmánya azt igazolja – és ezt Shakespeare-könyve rendkívül meggyőzően teszi – hogy a tudományos elv mélyen beágyazódott gyakorlati munkájába. Egyszerre akarta szolgálni a tudományt és a diákot; ötvözni akarta a magas szintű tudományosságot a fiatal nemzedék tanításával. Teljes meggyőződésem, hogy ebben a hitében Országh sohasem lankadt.

VIRÁGOS: Megköszönöm Pálffy professzor úrnak ezt az érdekes és rendkívül informatív adalék tömeget kerekasztal-megbeszélésünkhöz. Most pedig keljünk át az Atlanti-óceánon és váltsunk át az amerikanisztikára, mely területen Országh tudósi és hídverő szerepe még az eddiginél is markánsabban érvényesült. Mikor és hogyan sarjadt ki szakmai pályafutásában ez az új irány?

VADON: Országh László viszonylag korán felismerte, valójában már másodéves egyetemista korában, hogy a pusztán Nagy-Britannia nyelvének, irodalmának, és kultúrájának tanulmányozására alapuló angol szakképzés nem lehet elégséges. Ennek szellemében úgy döntött, hogy egyetemi tanulmányai befejezésének és saját kutatómunkája kezdetének színhelyéül az Egyesült Államokat választja. A New York-i székhelyű Institute of International Education ösztöndíjának köszönhetően az 1930–1931-es tanévben a Florida állambeli Winter Parkban levő privát intézmény, a Rollins College hallgatója lett, ahol többek között F. L. Pattee professzor szemináriumain amerikai irodalmat és irodalomtörténetet tanult. Ösztöndíja ugyancsak alkalmat adott számára, hogy tetemes kutatómunkát végezhesen a Kongresszusi Könyvtárban és számos közkönyvtárban. Kutatási eredményeit *The Development of American Literary Historiography* című, 1931–1932-ben megírt doktori disszertációjában foglalta össze.

VIRÁGOS: Az Ön megítélésében mik voltak Országh fő eredményei az amerikai irodalom tanulmányozásában?

VADON: Magyarországon ő volt az első tudós, aki olyan munkát tett közzé, mely az Egyesült Államok irodalmának elméleti fejlődését elemezte. Amerikanistaként kifejtett termékeny és kiterjedt szakmai-tudományos pályafutásában *Az amerikai irodalomtörténetírás fejlődése* volt első tanulmánya. Teljesítménye még inkább figyelemre méltó, ha figyelembe vesszük, hogy egy olyan témát tárt föl, melyhez még az amerikai szakértők is ritkán nyúltak. Országh disszertációja végigkíséri az amerikai irodalomtörténet fejlődését az újvilági kifejeződésnek a brit gyökerektől való elszakadásától és ezen irodalomban a nemzeti perspektíva kiemelkedéséig és az újvilági szellemi autonómia létrejöttéig.

Országgh figyelmét továbbra is a független amerikai nemzeti irodalom kifejlődése kötötte le, amikor egy 1958-ban megjelent alapos és analitikus esszéjében – „A nemzeti szempont uralomra jutása az amerikai irodalomtörténetírásban és kritikában” – visszatért doktori disszertációja témájához. Fontos tanulmányai, bevezetései és esszéi egyértelmű tudományos elkötelezettséget mutattak és egyben azt is jelezték, hogy Országgh az amerikai irodalmi kultúra történetének tárgykörében nagyobb lélegzetvételű mű megírására készül.

VIRÁGOS: Ezek közül mely munkáit tekinti előtanulmánynak a nagyobb szintézishez?

VADON: Például egy korai és fontos tanulmányt Sinclair Lewisről (1934), melyben a regénytechnikai és a dokumentációs realizmus szempontjai mellett elemezte a majdani Nobel-díjasnak az amerikai középosztályt célba vevő diagnosztikus kritikáját, valamint Lewis szkeptikus, ironikus, és egyre inkább kiábrándult viszonyulását a kor meghatározó értékeihez. Aztán ott van az a 40 oldalas leíró és elemző bevezető fejezet *Az amerikai irodalom a huszadik században* című, nagy népszerűséget élvező kötethez, mely 22 külön esszét tartalmaz ugyanannyi modern amerikai szerzőről. Ez az 1962-ben kiadott könyv nagyban hozzájárult Magyarországon az amerikai irodalom népszerűségéhez, és Országgh alkalmas bevezetése, azáltal, hogy történelmi és kulturális áttekintést adott és megrajzolta a főbb fejlődési trendeket, fontos híreket hozott az Egyesült Államok irodalmi kultúrájáról. Mellesleg, ugyanez a kötet tartalmazza Országgh sok szempontú és mélyenszántó esszéjét egyik kedvenc szerzőjéről, John Steinbeckről. Két év múlva, amikor a Magyar Helikon kiadta magyar fordításban Whitman *Fűszálak* című, a teljes költői életművet bemutató kötetet, Országgh még egy fontos küldetést teljesített, amikor rendkívül tartalmas és tömör „Utószó”-t írt a kötethez. Az utószót kiegészítő, 20 oldalas, „Jegyzetek” című fejezet 55 vershez ad szövegmagyarázatokat. Ugyancsak az „előkészületi” tanulmányokhoz sorolnám „Az amerikai dráma a huszadik században” című tanulmányát, melyben Országgh a műfaj fejlődését nyomozta vissza, és bemutatta a magyar olvasóknak a legfontosabb amerikai drámaírókat.

VIRÁGOS: És a következő évben megjelent maga a „szintézis”, melyet említettünk. Egy jóval több mint 400 oldalas könyvről van szó, melyből azonnal „bestseller” lett, és amelyet, meglepetésre, pontosan három évtizeden át nem adtak ki újra.

VADON: Igen, pontosan ez történt. *Az amerikai irodalom története* 1967-ben jelent meg, és ez a munka szakmai életútjának második korszaka-

kában valóban Országgh szakmai-tudományos teljesítményének szintézisét adja. Ez magyar nyelven az első összegező áttekintés az amerikai irodalom három és fél évszázados történelméről. A szerző színes és élvezetes stílusban (mely stílus, mint korábban hallottuk Pálffy professzor bemutatójában, legtöbb írását jellemzi) értekezik az amerikai kultúrtörténet főbb korszakairól, kirajzolja az amerikai nemzet irodalmi fejlődésének társadalmi és gazdasági hátterét, valamint csalhatatlanul megbízható értékelést és esztétikailag érzékeny bemutatást nyújt a jelentős írókról és azok teljesítményéről. Bár a könyv elsősorban az amerikai irodalom népszerűsítését szolgálta, a szerző hatalmas tudása, az adatok logikus elrendezése, a nagyívű könyvészeti fejezet, és az írók, valamint a társadalmi, kulturális és történelmi trendek hiteles bemutatása a kötetet kiemelkedő tudományos teljesítmény szintjére emeli. Országgh módszerének további dicséretes vonása az, hogy hasznosan feltárta és lejegyezte azoknak az információknak a tömegét, melyek a magyar-amerikai kapcsolatok és érintkezések azon eseteire vonatkozik, melyeket ő fontosnak ítélt meg: ilyen például John Smith kapitány kötődése Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemhez (1588–1597), a kora-19. századi magyar utazók tapasztalatai Amerikában, az, hogy hogyan találkozott Whitman személyesen Kosuth Lajossal, vagy Mark Twain Jean d’Arcról szóló regénye mottójának magyar eredete. Országgh irodalomtörténetét a szerző születésének kilencvenedik évfordulóján újra kiadták, felfrissítve és modernizálva, amennyiben a könyv egy több mint 110 oldalas új fejezettel bővült: ez mutatja be a II. világháború utáni évtizedek amerikai irodalmát. Az új rész szerzője nem más, mint ennek a kerekasztalnak a moderátora, Országgh László egykori tanítványa. Talán Virágos Zsolt professzor volna szíves elmondani, hogy az általa írott, négy hosszú alfejezetből álló új rész terjedelmileg miként viszonyul az eredeti szöveghez.

VIRÁGOS: Az új rész a kötet egészének valamivel több mint egyharmada, még konkrétan körülbelül 37 százaléka. Most pedig szóljunk néhány szót Országgh professzor könyvméretű amerikanisztikai munkáiról. Úgy tekintené-e másik nagy munkáját – melynek címe *Bevezetés az amerikanisztikába* – mint az amerikai irodalomtörténet kiegészítő kötetét?

VADON: Bizonyos szempontból, igen. Különösen, ha ismerjük azt a nagy léptékű tervezetet, melyet Országgh Magyarországon az amerikanisztika ügyének előmozdítására kidolgozott. De a *Bevezetés* önmagában is jelentős, amennyiben sokáig nélkülözhetetlen reference-könyv volt, igazi filológiai elsősegély angolszakos hallgatóknak, egyetemi oktatók-

nak és kutatóknak, a magyarországi amerikanisztika történetének egyik mérföldköve, mely nagyban hozzájárult ahhoz, hogy ennek a tudományágnak a művelése rendszeresebb, elmélyültebb és alaposabb formát öltjön.

VIRÁGOS: Most, hogy idáig eljutottunk, mindenki számára világos lehet, hogy Ország szakmai hírnevének fontos alappillére az a szerep, melyet hazánkban az amerikanisztika elindításában játszott: Ország, mint a „magyarországi amerikanisztika atyja”. Volna szíves értelmezni Ország szerepét mint alapítóét és szervezőét?

VADON: És mint programadóét. Nyilvánvaló, hogy amerikai irodalomtörténete és amerikanisztikai reference-könyve önmagukért beszélnek. Ugyanez mondható el a *Hungarian Studies in English* (a meglehetősen laza megfeleltetésű magyar címváltozatban: *Angol Filológiai Tanulmányok*) című anglistikai-americanisztikai szakfolyóiratról, melyről moderátorunk a bevezetőben szólt. Ez az évenként egyszer megjelenő szakperiodika, melyet az MLA Nemzetközi Bibliográfiája is ismertet, több mint három évtizeden keresztül adott hírt a nagyvilágnak a Kosuth-egyetemen és egyebütt az országban folyó kutatómunka állapotáról és minőségéről – beleértve az amerikanisztikai kutatást. Valójában úgy kell tekintenünk erre a hármas projektre, mint ami logikusan következik egy már ténylegesen 1965-ben megfogalmazott programból. A pamflet-szerű taglatban, melynek címe „Az amerikanisztika feladatai Magyarországon”, Ország megfogalmazta azokat a legfontosabb feladatokat, melyek elősegítik az amerikanisztikai kutatómunkát és lehetővé teszik az amerikanisztika intézményes létrejöttét és fejlesztését. Érdemes ehelyütt pontokba szedve felidézni a program főbb irányait:

[1] Az Egyesült Államokra vonatkozó tárgyi ismereteknek hazánkban tapasztalható hézagosságát vagy felületességét egy tényanyagban gazdag, esetleg két-három kötetre terjedő mű tudná jobbítani, mely részletekbe ható elemző képet adna az Egyesült Államok történeti kialakulásáról, politikai, gazdasági és társadalmi életének számos jelenségéről, Amerikai néperől, nyelvéről, irodalmáról, művészetéről és tudományáról.

[2] Elsőrendű szükséglet egy tudományos módszerű, önelvű amerikai irodalomtörténet, s ennek egyes korszakairól, jelentős irányzatairól és nagy egyéniségeiről szóló, a helyszínen folytatott önálló kutatáson alapuló számos szaktanulmány.

[3] Az amerikai irodalomra és irodalomkritikára vonatkoztatott, Magyarországon fellelhető elsődleges és másodlagos források bibliográfiájának összeállítása és kiadása.

[4] A magyar-amerikai kulturális és történelmi érintkezések tudományos vizsgálata, különös tekintettel az amerikai irodalom magyarországi fogadtatására.

[5] Az amerikai civilizáció kialakulásához való magyar hozzájárulás kutatása.

[6] Olyan szervezeti keret létrehozása, mely megteremti a szükséges anyagi feltételeket és a jövő kutatóinak utánpótlását annak érdekében, hogy biztosíttassék Magyarországon az amerikanisztika sikere.

[7] Amerikanisztikai tanszékek létrehozása Magyarországon, amilyen hamar csak lehet.

[8] Ösztöndíj-támogatott kutatás elindítása és tanár-csere-program szervezése.

[9] Reference-könyvtár létrehozása az egyetemi szintű oktatás és kutatás elősegítésére.

Azon túl, hogy Ország László megalapította ezt az új tudományágot Magyarországon, egy új szakmai-tudományos kutatást is bevezetett. Amellett, hogy programot jelölt ki, javaslatainak számos elemét meg is valósította, és az elmúlt három évtized során a magyarországi amerikanisztika fejlődése szorosan összefüggött az ő szellemi irányításával és az általa megrajzolt távlatokkal.

VIRÁGOS: Teljesen egyetérték. Néha azt gondolom, hogy Ország majdnem küldetészerű lelkesedése és elkötelezettsége nélkül a magyarországi amerikanisztika jelenleg állapota nagy mértékben más lenne mint amilyen, vagy amilyené lett. Talán nem is lennének amerikanisztikai tanszékek a magyar felsőoktatásban, beleértve ennek az egyetemnek az Észak-amerikai Tanszékét, és pusztán az a tény, hogy az amerikai témákról szóló monográfiák listája több mint hat tucatnyi tételre rúg, valamilyen módon összefügg Ország úttörő erőfeszítéseivel. Talán még egy rövid értékelésre van időnk, melyben szóljunk Orzágról, mint kultúrtörténészről.

VADON: Mindenek előtt, mint Pálffy professzor úr erre már rámutatott, Ország szakmai tevékenységének jelentős részében foglalkozott a magyar-angol érintkezések különböző témáival. James Bogdaniról és az angliai magyarságképről írott példás mikrofilológiai esszéiről néhány perce már hallott közönségünk. Néhány más ide tartozó szakmai közleménye brit vonalon a „Magyar utazók Angliában 1842-ben”, „Magyar tárgyú angol renaissance-drámák”, „Marlowe magyar forrása”, „Shakespeare in Hungary”, „Quoting Shakespeare in Hungary”, bevezetései és

szövegmagyarázó jegyzetei Shakespeare 34 drámájához a *Shakespeare összes drámai művei* című 4-kötetes kiadásban, utószava és szövegmagyarázó jegyzetei a *Shakespeare összes drámái* című kiadványban *A velencei kalmár* és *A vihar* című drámákhoz, utószava és szövegmagyarázó jegyzetei az *Angol reneszánsz drámák* című kiadványban Th. Middleton és W. Rowley: *Átváltozások* című drámájához. Ami a szélesebb, angol-amerikai-magyar vonatkozásokat tükröző tanulmányait illeti, mindenképpen megemlítendő – mivel ez a műve a nyelvészeti fókusz ellenére a kulturális érintkezések történeteként is olvasható – az a magyar nyelvben előforduló angol eredetű elemekről szóló könyv méretű tanulmánya, melyről korábban már Kontra professzor is szólt. A kizárólagosan magyar-amerikai kulturális vonatkozásokat érintő munkái között mindenképpen említést érdemel „Misztótfalusi Kis és az első magyar könyv Amerikáról” című tanulmánya, avagy a szociológiai alapozású „Irodalom a rókaljukban. Mit olvastak az amerikai katonák” címen napvilágot látott írása. De hozzá kell tennem, hogy összes jelentős teljesítménye ellenére Országh, mint kultúrtörténész eddig még nem kapott érdemeinek megfelelő figyelmet és elismerést. Remény van arra, hogy a Kossuth-egyetem könyvtárában elhelyezett *Országh-gyűjtemény* megnyitása további kutatómunkát fog ösztönözni Országh kivételes teljesítményeinek ezen a területén is. Mindezen túl a gyűjteményben elhelyezett kötetekben fellelhető ezernyi utalás, megjegyzés, lapszéli jegyzet, kérdőjel és felkiáltójel, a könyvekben található újságkivágások, elsődleges és másodlagos forrás- említések stb. feldolgozásra várnak.

VIRÁGOS: Örömmel jelenthetem, hogy ez a feldolgozó munka már folyamatban van. Sőt abban is biztos vagyok, hogy ennek a tényfeltáró kutatásnak az eredményei hamarosan hozzáférhetők lesznek a szakmai közösség számára. Talán éppen majd egy másik kerekasztal-megbeszélésen.

Bejelentem, hogy eszmecsereünk végéhez értünk. Némi vonakodással mondom ezt, mivel nyilvánvaló, hogy a témát még nem merítettük ki. De persze nem is tudnánk, ha kerekasztalunk témája egy olyan ember élete és munkássága, aki ilyen tiszteletet parancsoló örökséget hagyott hátra. Írott és szóbeli örökséget. Az ilyen kerekasztal-megbeszélések természetüknél fogva befejezetlenek, és ezért nem ígértem többet mint egyfajta mozaikot. Ennek ellenére reménykedem, hogy a jelenlevők számára ez a két órás beszélgetés hasznos és információkban gazdag volt.

Meggyőződésem, hogy nem ez volt az utolsó alkalom, melyet Országh László professzor úr sokszínű arculata és szakmai-tudományos

teljesítménye megvitatásának szenteltek. És végül megköszönöm a kerekasztal paneljében szerepet vállaló minden kedves kollégámnak az ügy iránti elkötelezettséget, melynek végső értelme az, hogy tartsuk életben Országh László emlékét és örökségét.

CITÁLT MŰVEK

(A kerekasztal-beszélgetés szövegében említett munkák jegyzéke)

- Bacon, Francis. „Of Marriage and Single Life.” 1612. *Essays*. London: J. M. Dent, 1928. 22–23.
- Balázs, János. „Országh László, a nyelvész.” *Filológiai Közöny* 30 (1984): 302–310.
- Johnson, Samuel. Preface. *Samuel Johnson's Dictionary: A Modern Selection*. Ed. E. L. McAdam, Jr. and George Milne. New York: Pantheon, 1964. 3–29.
- Kodolányi, Gyula. „Egy magyar gentleman – a Kádár korszakban.” *Emlékkönyv Országh László tiszteletére*. Ed. Lehel Vadon. Eger: EKTF, 1993. 237–242.
- Kontra, Miklós. „The Man Who Has Built Bridges: A Tribute to Professor László Országh.” *The New Hungarian Quarterly* 24.89 (1983): 128–130.
- . „Ladislav Országh.” *Lexicon Grammaticorum: Who's Who in the History of World Linguistics*. Ed. Harro Stammerjohann. Tübingen: Niemeyer, 1966.
- . „'Stubborn as a Mule Calls for a Dialectical Presentation': On Undoing and Redoing Corpus Planning in Hungary.” *Undoing and Redoing Corpus Planning*. Ed. Michael Clyne. Berlin: Mouton de Gruyter, 1997. 31–60.
- . „Gyerünk az unioba – magyarul!” *Népszabadság* 18 July 1997: 10.
- McAdam, E. L., Jr., and George Milne. Introduction. *Samuel Johnson's Dictionary: A Modern Selection*. Ed. E. L. McAdam, Jr. and George Milne. New York: Pantheon Books, 1964. vii-xiii.
- Magay, Tamás. „László Országh, the Lexicographer.” *The History of Lexicography*. Ed. R. R. Hartman. Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science 40. Amsterdam: Benjamins, 1986. 147–156.

- Országh, László. *Az amerikai irodalomtörténetírás fejlődése*. Budapest: Pázmány Péter Tudományegyetem, 1935.
- *Az angol regény eredete*. Minerva-könyvtár 60. Budapest: Danubia, 1941.
- „Magyar tárgyú angol renaissance-drámák”. *Egyetemes Philológiai Közlöny* 67 (1943): 405–411.
- *Shakespeare*. Budapest: Magyar Szemle Társaság, 1944.
- *A magyar nyelv értelmező szótára*. 7 kötet. Főszerkesztők: Bárczi Géza és Országh László. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1959–1962.
- *Az amerikai irodalom története*. Budapest: Gondolat, 1967.
- és Virágos Zsolt. *Az amerikai irodalom története*. Budapest: Eötvös József Kiadó, 1997.
- *Bevezetés az amerikanisztikába*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1972.
- *Angol–magyar nagyszótár*. 2 kötet. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1976.
- Angol eredetű elemek a magyar szókészletben. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1977.
- „Huxley, az utópista”. *Magyar Szemle* 41.1(1941): 48–54.
- „James Bogdani, magyar festő III. Vilmos és Anna királynő udvarában”. *Angol Filológiai Tanulmányok* 2 (1937): 93–107.
- „Adalék az angol renaissance magyarság-képéhez”. *Angol Filológiai Tanulmányok* 4 (1942): 37–53.
- „Marlow magyar forrása”. *Egyetemes Philológiai Közlöny* 67 (1943): 81–85.
- „Irodalom a rókalyukban. Mit olvasnak az amerikai katonák”. *Magyarok* 2.12 (1946): 785–792.
- „Johnson lexikográfiai módszere”. *Filológiai Közlöny* 2.3 (1956): 251–265.
- „Misztótfalusi Kis és az első magyar könyv Amerikáról”. *Magyar Könyvszemle* 74.1 (1958): 22–41.
- „Az amerikanisztika feladatai Magyarországon”. *Angol Filológiai Tanulmányok* 2 (1965): 121–126.
- „A Programme for American Studies in Hungary.” *The New Hungarian Quarterly* 7.23 (1966): 163–167.
- „A nemzeti szempont uralomra jutása az amerikai irodalomtörténetírásban és kritikában”. *Világirodalmi Figyelő* 4.1 (1958): 10–21.

- „Bevezetés a huszadik század amerikai irodalmába.” *Az amerikai irodalom a XX. században*. Kardos László és Sükösd Mihály (szerk.). Budapest: Gondolat, 1962. 5–44.
- „John Steinbeck.” *Az amerikai irodalom a XX. században*. Kardos László és Sükösd Mihály (szerk.). Budapest: Gondolat, 1962. 351–377.
- Utószó. *Walt Whitman: Fűszálak*. Budapest: Magyar Helikon Kiadó, 1964. 709–722.
- Jegyzetek. *Walt Whitman: Fűszálak*. Budapest: Magyar Helikon Kiadó, 1964. 723–744.
- „Quoting Shakespeare in Hungary”. *The New Hungarian Quarterly* 5.13 (1964): 90–94.
- „Az amerikai dráma a huszadik században”. *Nagyvilág* 2.7 (1966): 1069–1076.
- Az angol tanulmányi verseny tanulságai”. *Idegen Nyelvek Tanítása* 10.4 (1967): 105–107.
- „Csendilla”. *Magyar Nyelvjárások* 17 (1971): 141–145.
- Sherwood, Peter. „Isn't 'Országh' the Hungarian for 'Dictionary'? Memories and Letters of László Országh.” *Emlékkönyv Országh László tiszteletére*. Vadon Lehel (szerk.) Eger: EKTF, 1993. 343–360.
- Szász, Imre. *Ménési út. Regény és dokumentum*. Budapest: Magvető, 1987.
- Vadon, Lehel. *Emlékkönyv Országh László tiszteletére*. Eger: EKTF, 1993. 343–360.
- *Országh László*. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Tanárainak Munkássága 18. Debrecen: KLTE Könyvtára, 1997.
- Whitman, Walt. „Oh úttörők, ti úttörők!” [‘Pioneers! O Pioneers!’] Ford. Füst Milán. *Walt Whitman: Fűszálak: Összes költemények*. Budapest: Magyar Helikon, 1964. 268–272.
- Wilson, Edmund. *The Sixties: The Last Journal, 1960–1972*. Ed. with an Introduction by Lewis M. Dabney. New York: Farrar, 1993.